

**Geneeskundige verhandeling, van eene in Europa byna onbekende ziekte,
by de Amerikanen jaws genoemd : waar achter gevoegd is een zestal
zeldzaame geneeskundige waarneemingen benevens eene natuurkundige
waarneeming over den sidder-vis / door Godfried Willem Schilling ... Uit het
Latyn vertaald.**

Contributors

Schilling, Godfried Willem, 1725-1799.

Publication/Creation

Te Middelburg : By Christiaan Bohemer, Boekverkooper op den Langenburgt,
1770.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/tk5k9dv4>

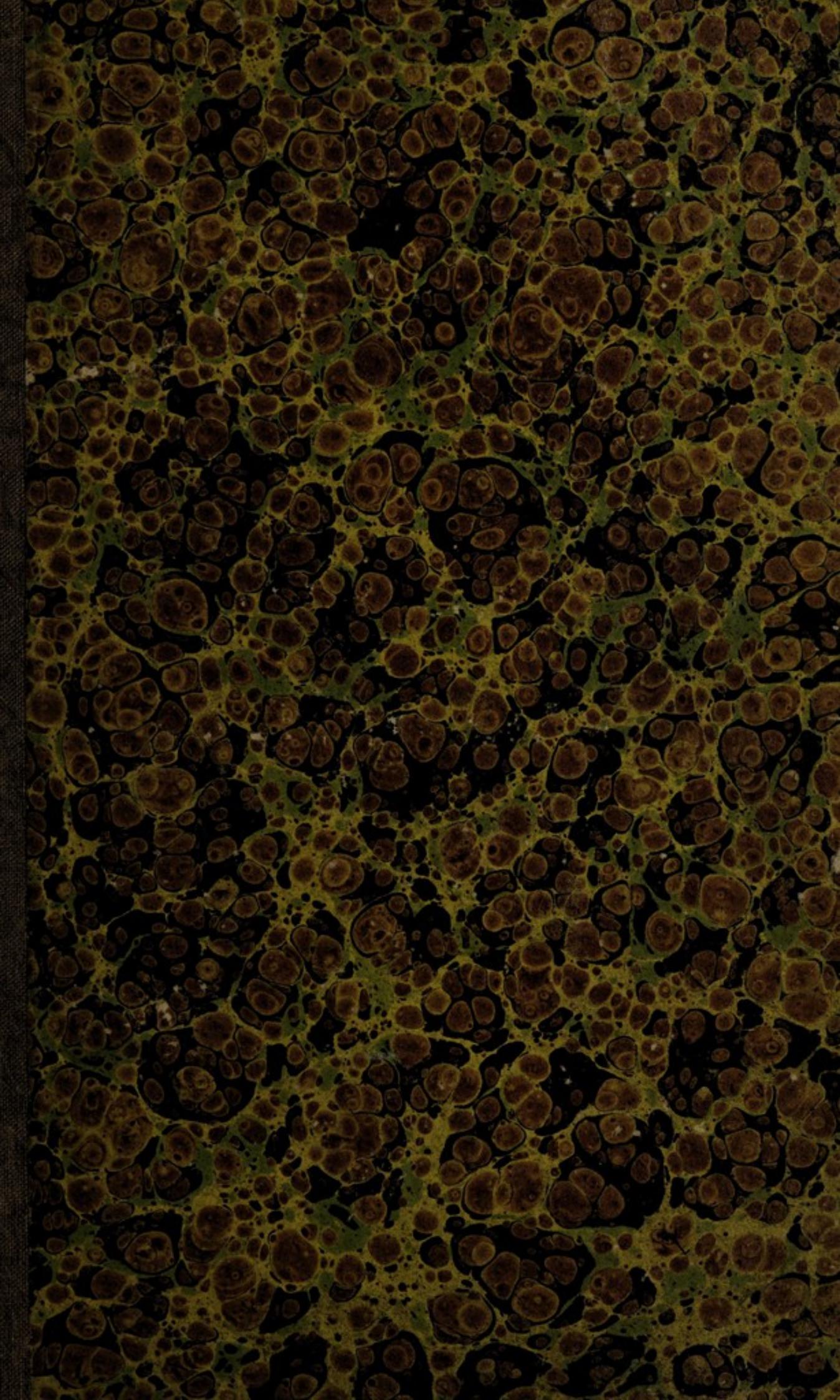
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under
copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made
available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial
purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

LIBRAIRIE ALAIN BRIEUX

48, rue Jacob . 75006 PARIS

Tél. 42 60 21 98

Inv. No..... 19.95

Case No. 14

48137 B

GENEESKUNDIGE VERHANDELING,

*Van eene in EUROPA byna onbekende ziekte, by de Amerikanen
JAWS genoemd.*

Waar achter gevoegd is een zestal
**ZELDZAAME GENEESKUNDIGE
WAARNEEMINGEN.**

benevens eene
NATUURKUNDIGE WAARNEEMING
over den
S I D D E R - V I S.
DOOR
GODFRIED WILLEM SCHILLING,
MED. DOCTOR.

Uit het Latyn vertaald.

Te M I D D E L B U R G,
By CHRISTIAAN BOHEMER, Boek-
verkooper op den Langenburgt. 1770.

819

349852

СЕМІНАРІЙНИЙ

УЧИЛЕНІЯ

ІЗ КОДИКІВ

ІЗДАВАНІХ ВІД

СЕМІНАРІЯ

ІЗДАВАНІХ ВІД

СЕМІНАРІЯ

ІЗДАВАНІХ ВІД

СЕМІНАРІЯ

ІЗДАВАНІХ ВІД

ІЗДАВАНІХ ВІД

СЕМІНАРІЯ

ІЗДАВАНІХ ВІД

СЕМІНАРІЯ

ІЗДАВАНІХ ВІД

ІЗДАВАНІХ ВІД

DE VERTAALER

A A N D E N

L E E Z E R.

Zoo dra my deeze Verhandeling van den Heer SCHILLING onder het oog kwam, scheen my dezelve, zoo voor Geneeskundigen in het gemeen, als voor Slaaf-handelaaren in het byzonder, van veel nut te kunnen zyn; weshalven ik de vertaaling derzelve op my nam, op dat dit werkje dan konde gevoegd worden by de *Noodige onderrichtingen voor den Slaaf-handelaaren*, door den Heer GALLANDAT opgegeven, en te vinden in het Eerste Deel van het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen: welke nuttige verhandeling ook afzonderlyk te bekomen is.

Ik heb echter de waarnemingen, zoo de zes Geneeskundige, als eene Natuurkundige over den Sidder-Vis,

De Vervaaler aan den Leezer.

ook daar achter gevoegd, dewyl dezelve my zeer wel behaagden, ofschoon zy tot den Slaaven-handel niet betrekkelyk zyn.

Voor het Latynsche werkje vindt men eenen brief aan den Hoog Geleerden Heer J. D. HAHN: dan dewyl dezelve, hoofdzaakelyk, krachtige dankbetuigingen voor genotene weldaaden, en eerbewyzingen, gedurende het verblyf des schryvers te *Utrecht*, behelst, en dies voor dien vermaarden Heer alleen geschikt is, heb ik dezelve achter gelaaten.

NB. Na het afdrukken der eerste bladen, is my op bladz. 4. een misflag voorgekomen, nadien in de 5 regel van onderen, § 6 met het woord *Terwyl*, in een neuen regel moest beginnen. En bl. 36 de vierde regel van boven staat *Rhaei*, lees *Rhei*. Andere drukfeilen gelieve de gunstige Leezer zelfs te verbeteren.

Vaar wel!

GE-

GENEESKUNDIGE
VERHANDELING,

Van eene in EUROPA byna onbekende ziekte, dewelke in de West-Indië JAWS genoemd wordt.

§ 1.

Alhoewel ik my niet vermete zoo een gescherpt Verstand te bezitten, dat ik denken zoude, dat my de toegang tot de diepste verborgenheden der Natuur openstaat; hope en vertrouwe ik echter, dat het in 't licht brennen van een kort verhaal, eener in *Europa* byna onbekende ziekte, aan de Beminnaaren der Natuur niet onaangenaam zal zyn, vermits ik in de Amerikaansche Volk-plantingen menigmaalen gelegenheid gehad hebbe dezelve waar te nemen en te behandelen. Onder de Amerikanen wordt deze ziekte JAWS genoemdt, en schoon dit woord in Geneeskundige boeken niet tè vinden zy, dunkt my ech-

A

ter,

ter, dat het zyn oorsprong uit de Scotsche taal heeft, en in het eerst aan meer ziekten met uitslag, dat is die de huid aandoen, gemeen geweest, doch naderhand aan deze byzondere huids-ziekte toegedacht te zyn.

§ 2.

Deze Ziekte heerscht onder de Negers, met gelyke woede, zonder eenig onderscheid van ouderdom, geslacht of gesteltenis: Zoo echter, dat de kindsheid wel het allermeest daar aan onderhevig zy. Oude lieden worden zeldzamer, maar heviger daar door aangetast, zoo dat deszelfs hardnekigheid in oude lichamen zoo groot is, dat alle hulpmiddelen vruchteloos zyn. Weshalven de meeste van die in hoogeren ouderdom daar door aangetast worden, omkomen, of niet meer tot den arbeid bekwaam zynde, hun overig leven elendig en tot schade van de Eigenaars doorbrengen. Geen wonder dierhalven, dat de Slaven, die deze ziekte noch niet hebben doorgestaan, op een lagen prys gesteld worden: want deszelfs uitkomst is, gelyk die der kinderpokjes, altyd twyfelachtig, met dewelke zy ook verscheide trappen van hevigheid gemeen heeft. Dewyl nu de Negers, boven anderen, meer aan deze ziekte blootstaan, pleeg men in het koopen van Slaven te onderzoeken, of zy dezelve doorgestaan liebben, of niet? Doch ik zal naderhand aantoonen, dat de tekenen, dewelke te kennen geven, dat de ziekte zyne tydperken afgelopen hebbe (want anders heeft men deszelfs wederkomst, of gelyk men zegt, eene weder instortinge te vrezen), zeer bedriegelyk en twyfelachtig zyn.

§ 3.

§ 3.

Deze pest nu, gelyk ik ze byna mag noemmen; overvalt den lyder met huivering en een slepende koorts; welke toevallen of verschynzelen, de meesten nauwlyks waardig achtē aan te merken. Het vermoeden nu, dat deze ziekte, in daar aan onderhevige lichamen, tegenwoordig is, wordt vermeerdert door een daar op volgende vermeidheid, benome eetlust, pyn in de lendenen en het hoofd, die 's nachts verergeren, en den slaap weerent. Ook neemt men waar, dat het hoofd een weinig begint te zwellen, uit welk teken men voorziet, dat de uitbotting van het kwaad op handen is. Echter openbaren zich de opgenoemde toevallen, alleen in de aangeweze order, by de zulken, daardeziekte een geregelde omloop, en gewone tydperken staat te houden. Aan den anderen kant worden anderen, die dit gift by zich hebben, met zweeren geplaagt, die zeer moejelyk te genezen zyn, en door het gebruik van geneesmiddelen gewoon zyn te verergeren; doch ik heb ondervonden, dat het een vry zeker kenmerk is van een aanstaande uitbotting, zoo dezelve eindelyk voor geneesmiddelen wyken, en geheeld worden.

§ 4.

De uitbotting van de JAWS puisten gaat zeer langzaam voort, zoo dat 'er somwylen eenige weken voorby gaan, eer 'er eenige puisten zichtbaar en merkwaardig zyn: doch zoo de ziekte geregeld voortgaat, met de toevallen hier vooren vermeldt, openbaaren zich meestendeels de puisten aan het aangezicht, voorhoofd, den hals en nek, doch vooral aan de keel, omtrent den zoogenaamden Adams-

appel. De grond derzelver is vlak, hunne gedaante beitelsgewyze, hun toppunt wit, of somtyds lootverwig, zonder pynelyk te zyn. Zy botten zeg ik, zeer traag uit, zoo dat de natuur somtyds een geheele week ja meer nodig heeft, om zulks te weeg te brengen, waarna de koorts afneemt, doch alles blyft volgens de opgegevene order voortgaan. De Spysverteering, en ontlastingen zyn dan weder hersteld, de toevallen verlaten den lyder, de eetlust komt weder, en men zoude den zieken inwendig gezond achten; daar intuschen de ziekte binnen het lichaam blyft werken.

§ 5.

Vervolgens ziet men de puisten aan de oppervlakte der huid allengskens groeijen, en een etterstoffe uitleveren, dewelke echter geheel verschillende is van etter, die men in een goedsappig lichaam gemeenlyk waarneemt; vermits dezelve taajer is, en de deelen die daar mede bezet zyn zeer diep invreet, zoo dat ik heb waargenomen, dat deze zweeren zelfs tot in de beenderen waren doorgedronnen: Indien derhalven een Geneesheer, die invredende scherpe stof niet tegengaat, worden dikwils de ooren, neus, lippen en oogen vreeslyk geschorsten en mismaakt; kunnende echter door de geneesmiddelen, die gewoonlyk uit Europa derwaarts gebracht worden, niet licht overwonnen worden, ja veleerdaar door verergerende, wordt de lyder somtyds wreedelyk gehavend. Terwyl dus het aangezicht met zweeren bezet is, ontstaan 'er ook in andere deelen, vooral de armen en beenen, kwaadaardige puisten. In wat deel des lichaams eene uitbotting staat te geschieden, komt altyd de gewoone koorts

koorts den avond te vooren, kunnende de wyze der uitbotting uit dezelve opgemaakt worden; dewyl een kleine koorts een langzamen voortgang veroorzaakt; doch de lyders des te bezwaarder nachten, door flapeloosheid en pynen in de beenderen, die by dag minder zyn, doet doorbrengen: Een traage vadzigheid en geneigdheid tot vermoeidheid, houdt de uitbotting tegen. Die van een los en *spongieus* gestel zyn, loopen groot gevaar, van in een elendige kwaadsappigheid, en daar door in een algemeene of byzondere waterzucht te vervallen; daar de rancken en mageren, veel al uitteeren; doch beiden worden door zulke hevige pynen gefoltert, dat zelfs de aller onmedogendste der stervelingen zoude bewogen worden. Somwylen ontstaan 'er in de gelederen been-knobbels, waar door dikwils ongeneesbare stinkende verzweeringen gebooren, en de harde beenderen bedorven zynde, uitgeholt worden. Sommigen ziet men door ongeneeslyke lammigheid, aan den eenen of anderen arm, hand, dye of voet aangetast, waar mede de lyder, voor het overige gezond zynde, zyn leven lang behelt blyft, al is het dat de hevigheid en wreedheid der ziekte **JAWS** geheel ten onder gebracht zy, zonder eenig ongemak na te laten, uitgezonderd de onbeweeglykheid van het aangedane deel.

§ 7.

Het zal der moeite niet onwaardig zyn den loop der ziekte nauwkeurig op te noemen, om des te beter derzelver aart te verklaaren. Zoo de Natuur de gewoone order in acht neemt, besteedt zy drie maanden om de uitbotting te volbrengen; terwyl zulks het best geschiedt in zulke lyders, die zich

veel in beweeging houden en werken , of tot lichaams oefeningen gedwongen worden ; nadien daar door de verzweeringen aan het hoofd en den hals gemeenlyk verminderen : Ook ziet men , dat eene gepaste levens-wys volgens regelen der Geneeskunst in het werk gesteld , ongemeen toebrengt om de ziekte onder te brengen ; dewyl alle die denzelven volgen , het kwaad in den tyd van een jaar te boven komen , daar ik in anderen , die van een juiste levens-regel afgeweken waaren , ondervonden heb , dat 'er een of meer puisten , vooral op de gelede-ten , veele jaaren zonder eenig ongemak overbleven , wordende door de Amerikaansche Volk-plan-ters en Negers , *Moeder Jaws* genoemd ; in deze is een vergiftige kracht , dewyl de lyders , die daar mede behebt zyn , ook anderen , vooral door den by-slaap , kunnen aansteken . Elk derhalven , die met eenige zweeren of wonderen hoe goedaardige ook , aan eenig deel zyns lichaams bezet is , wachte zich van de zulken ! (By voorbeeld uit het Vaderland nieuw aangekomene soldaten ,) want zy zouden heelschielijk het vergif van eene zoo genoemde *Moeder* na zich neemen .

§ 8.

De wyze nu , op welke deze ziekte voortgeplant wordt , is wonderlyk . 'Er wordt namentlyk in Surinamen een soort van kleine vliegen gevonden , die *Jaws Vliegen* , by uitstek genoemd wor-den ; deze zyn uit de natuur genegen om aan alle wonderen of zweeren van een dierlyk lichaam te zuigen , weshalven zy , als om hun voedzel opte doen , de naakte lichamen der Negers aanvallen , en het vergif uit de zoogenaamde *Moeder Jaws* opge-no-

nomen hebbende , in de zweeren en wonderen van gezonde lichamen overbrengen.

§ 9.

Behalven de tot hier toe beschrevene ziekte , is 'er noch een ander soort , dat gemeenlyk *Crabbe Jaws* genoemd wordt , waar door iemand , die door veelvuldige ondervinding niet beter onderrecht is , licht misleid konde worden , om die voor een andere en van aart verschillende , aan te merken . De ondervinding dan heeft my geleerd , dat uitwendige oorzaaken die ziekte een andere gedaante , en dus een bygevoegden naam veroorzaakt hebben , daar zy in der daad eensoortig is met de voorschrevene ziekte . Tot staving van myn gezegde , leide ik deszelfs oorsprong af , van de gewoonte der Inwoonderen van warme luchtfreeken , om blootvoets te gaan ; daar echter zelfs die , welke reeds de voorgenoeerde *Jaws* Ziekte doorgestaan hebben en hersteld zyn , daar van niet vry blyven . Deze tast even eens allen , hoewel in ongelyke hevigheid , aan , zoo dat men het voor een wonder aanziet , dat eenig Neger , daartelande woonachtig , 'er van bevryd blyve . Want door de hitte der zon word de grond brandend heet , en verzengt de bloote voetzolen , waar by noch de geduurige vryving gevoegd zynde , de vloeibare en olieachtige deelen vervliegen , en de drooge huid sterk verhard wordt , het welk dag aan dag toenemende , het vetvlies der voetzolen als met een taaije lederen huid overtrekt ; tuschen welke , aarde , zand of stukjes van schelpen , daar de straaten mede bestrooid zyn , in spleetjes ingetrapt en dikwils diep in het vetvlies tuschen de vleezige deelen geduwd wordende , kleine en diepe eeltachtige zwee-

ren veroorzaaken, die wel in het eerste wegens de vereeltheid niet pynlyk zyn, maar tot in de spieren doordringende, onder het gaan vry scherpe pyn te weeg brengen; het welk de Negers uit vrees voor een wreede genezing zoo lang zy kunnen ontveinzen. Wanneer nu hier door de beginzelen dier ziekte verwaarloosd zyn, begint zy te verergeren, zoo dat de vuile eeltachtige zweeren niet alleen het gaan geheel beletten, (het geen anders voor een gezond lichaam verdrietig genoeg is) maar ook, vooral zoo de peezen daar door aangedaan worden, hevige pyn en smerten ontstaan. Zeer dikwils heb ik waargenomen, dat, na 'er uitwendige Geneesmiddelen gelyk het scheen, met vrucht in het werk waren gesteld, om die zweeren te zuiveren en te heelen, echter de voorgemelde ziekte *Jaws* zich openbaarde, en beide de soorten, door een gepaste behandeling, zonder eenige overblyfzels van het kwaad, ten vollen genezen zyh. Hier van daan vermoede ik billyk, dat beide soorten dezer ziekte van eenen naam, een aan beiden gemeenen oorsprong hebben, en dat de zieke-stof in beiden van eenerlei aart is, en dus de Geneezingswyze in beiden met goed gevolg dezelfde dient te zyn.

§ 10.

Ik keere weder tot het eerste slag dier ziekte, die enkel *Jaws* genoemd wordt: Van deze telt men ook twee soorten; de eene vertoont zich meer uiterlyk met hooge en diepe puisten; de andere komt onmiddelyk met meer en uitgebreider zweeren, en gelyk zy op zoo veel plaatsen niet uitbot, is zy oock gemakkelyker te genezen; nadien de natuur meestal zulks verricht, en het gevaar noch de toevallen

zoo zwaar niet zyn, dan in het eerste soort, 't geen gemeenlyk voor een zwaarder ziekte gehouden wordt.

§ II.

Niemand, die de ondervinding heeft geraadpleegt, zal my tegenspreeken, dat ik deze ziekte onder de aanstekelyke geplaatst hebbe. Het meest nochtans wordt deze besmetting door de vermening met Negers voortgeplant, nadien daar uit kinderen geboren worden, die voorzeker daar mede bezet zyn, offchoon een van beiden, die zich vermengt hebben, uit Europa geboortig zy; ja zelfs de kinderen der Europeanen, die door Negerinnen worden opgevoed, raken gemeenlyk 'er mede besmet. Onder de inwoonderen van Amerika, ziet men byna niet dan de Slaven, en die met Amerikanen zich vermengt hebben, deze ziekte overerven; en om deszelfs voortzetting te verhinderen, is 'er een openbaar verbod, dat de daar mede bezette lyders, niet over straat mogen gaan; ja het geen meer is, zelfs mogen, volgens verbod der Magistraat, sedert eenigen tyd geen besmetten in de huizen van Geneesheeren of Wondartzen, of zelfs in het openbaar ziekenhuis toegelaten worden; welke voorzorg, wel is waar, den Geneesmeesteren van veel kommer bevryd, maar het algemeen weinig voordeel gedaan heeft; dewyl elk nu genootzaakt is zyne zieken ten zynen huize te houden, daar de gelegenheid om het kwaad zynen voortgang te beletten, door dezelve in een afzonderlyk ziekenhuis aan de zorg van een Geneesheer en Chirurgyn over te laten, in plaats van weggenomen te zyn, nu ruimer veld winnen kan: Doch het is myn post niet,

om over de voorzichtigheid der Regeerders van een
Gemeenebest , te oordeelen.

§ 12.

Ik ga nu over tot de oorzaaken en oorsprong van deze ziekte , waar van , offchoon het onderzoek my zeer moejelyk voorkomt , ik echter na myne krachten , met bewyzen gestaaffd , zal poogen voor te stellen , het geen myne eige en anderer waarnemingen my hebben geleerd .

§ 13.

Het is ten vollen bekend aan reizigers , dat de Negers , in byna de meeste landstreeken , in plaats van brood gewoon zyn de vrucht van de *Musa* of *Pisang* , onder heete aſſche gebraden , te gebruiken ; ook nuttigen dezelve Surinaamſche volkeren , aardgewaschen , die zy Tayer , Napi , Giamisenz. noemen , zynde de Negers hier op vry sterker gezet , dan op ons brood en andere meelspyzen . De aard van deze spys is in staat om de sappen die tot bloed moeten worden , dik en lymig te maken : offchoonze voor hen , die een ruw en boersch leven leiden , en een goede maag hebben , tot goed voedzel kunnen strekken ; doch in anderen tot allerlei huids-ziektens aanleiding geven , weshalven ik door de walgelyke voorwerpen klaar onderrecht ben , dat de heete landen vooral deze ziekte hervoort brengen . Het is my gebeurd drie onderscheidene huids-ziektens t'zaamgepaard te zien , de Melaatsheid , onze *Jaws* en de Kinder-pokjes , en offchoon ik geenzins twyfel , of 'er is onderscheid in de beſmettende ſtof , daar de zo even genoemde ziekten uit

uit ontstaan, komt my echter zulks voor uit de verschillende trap van lymig- en taaiheid, en daar uit ontstaane verstopping, en inyretende scherpte der vochten, door een omgekeerde beweging of wel stilstand veroorzaakt, te moeten afgeleid worden: En myns oordeels geeft een bedorve *Chyl* tot die allen aanleiding, welkers hoedanigheden, volgens elks toestemming, uit den aart der gebruikte voedzels moeten beoordeeld worden. Hier by komen noch de hitte, beeweging en lichaams-oeffeningen, waar door de taaie en tot voeding van het lichaam onbekwame *Chyl*, in een ziekmakende stof veranderd wordt; welke vroeg of laat met de gezonde sappen vermengd wordende, en door werking der natuur, als een scheiding, naar de oppervlakte des huids gedreven en ter neder gezet zynde, vuile huids-ziekten doet gebooren, worden. Het is my ook meermaalen voorgekomen, dat Negers, die te vooren nooit de *Jaws* gehad hadden, nieuwelings uit Africa aankomende, reeds op de reis, daar door werden aangetast, en door een schyngenezing daar van bevryd schynende, op dat ze niet te minder zouden gelden, kort daar na deszelfs kracht des te wredder in Surinamen ondervonden hebben, zoo datze, schoon door dit bedrog voor den gewonen prys verkocht, naauwlyks na een of twee maanden verblyfs, tot spyt der koopers door dezelve ziekte aangetast waaren. Door deze waarneeming ben ik ten eenenmaale overtuigt, dat de oorsprong van onze ziekte, zoo wel als van andere huids-ziekten, in die landen, van het voedzel moet afgeleid worden: Te meer vermits ik, zoo lang ik my in dat Noordelyke gedeelte van America, het welk *Nieuw Engeland* genoemd wordt, heb opgehouden, zeer zelden gezien hebbe, dat de kinderen der Slaaven

aan deze ziekte zyn onderhevig geweest, doch nimmer de inboorlingen, en wel, gelyk ik onderzocht heb, uit hoofde van de levensmiddelen, die in die streeken met die der Europeanen over een komen; daar in het zuiderlyke gedeelte van America, dezelve spys gebruikt wordt, dien zy van kinds beenen af in Africa gewoon zyn geweest; deze dan voedt en koestert deze ziekte, die in Afrika een Landziekte is, en waar van daan zy de zaden mede brengen, het geen oorzaak is dat dezelve zoo hevig en met zulke zwaare toevallen zich openbaart.

§ 14.

Niet tegenstaande ik, met veel moeite, verscheidene pogingen heb aangewend, om den aart der stoffe en dus de ziekte verwekkende oorzaak te ontdekken, is my echter tot heden toe zulks niet gelukt. Dit staat by my vast, dat dezelve, noch ten vollen vanden aart van het *Scorbut*, noch van de *Venus*-ziekte zy; dewyl het bekend en zeker is, dat die ziekten, zoo men ten minsten in den beginne behoorlyk te werk gaa, kunnen genezen worden; daar men vergeefsch, en tot nadeel des lyders de genezing van de ziekte *Jaws* onderneemt, vooral eer zy haaren gezetten loop van uitbotting en ryping bereikt heeft, waarom het onkundigen alleen kan toegegeeven worden, deze werkingen der natuur, door middelen te willen verhaasten, nadien de arbeid en herhaalde lichaams-bewegingen alleen hier van nut zyn. Door dien de koude en het regenachtig weder de ziekte zeer sterk aanzet, sterven 'er 's jaارlyks op dien tyd honderden in de Surinaamsche Volkplantingen.

Ik

§ 15.

Ik heb zeer zelden gehoort, dat Negers, die voor-
al in hun jeugd uit hun Vaderland in Europa over-
gebracht zyn, door deze ziekte zyn aangetast; ter-
wyl zy binnen weinig jaren, na dat zy in hun Va-
derland te rug gekomen zyn, daar mede bezet raken.
Onze zeevaarende lieden, boeten dikwils hunne on-
gebondenheid, door deze ziekte na hun terugkomst
in Europa te ondergaan, tot loon van hunnen omme-
gang met eerlooze Negerinnen; waar uit men zou-
de kunnen besluiten, dat de stoffelyke oorzaak zich
met het *Venerisch* gift vermengende, mogelyk iets
van deszelfs natuur deelachtig is; te meer dewyl
de meeste toevallen eender schynen; gelyk de pyn
der beenderen, die 's nachts verergert, en kalk-
knobbels op de beenderen, dewelke wel langzaam
gebooren worden en aangroeien, maar echter niet
ongelyk zyn aan die van de Venus-besmetting, ins-
gelyks ook door kwikmiddelen kunnende genezen
worden. Dit nu zoo zynde, zoude men licht over-
gehaald worden te gelooven, dat die ziekte van
het Venus geslacht zy, of wel een echt verschyn-
zel en toeval derzelve.

§ 16.

Het zal echter elk een, die naauwkeurig op den
loop der ziekte acht geeft, klaar blyken, dat zy
dezelfde tydperken heeft, als de natuur gewoon is
te houden, in het uitbotten der zoogenaamde goed-
aardige kinder-pokjes; bestaande het onderscheid al-
leen in den tyd, die daar toe besteed wordt, eer
ze bepaald tot rypheid komt: zulks gaat ten eene-
maal in dezelfde order in beiden voort, zoo de mis-

Gagen in de levens-wyze die niet omverwerpt ; nadien beide ziekten alleen door de krachten der natuur overwonnen en genezen worden ; het geen nimmer plaats heeft in het *Scorbut* en Venus-kwaalen. Het blykt noch des te klaarder , dat de kinder-pokjes met **onze** ziekte veel overeenstemmen , uit de voorbeelden van kinderen die van hunne moeders zuigen , welke van deze ziekte van zelfs hersteld worden , zonder eenig ongeval over te houden , zoo zy maar voor de ongemakken der lucht bewaard blyven ; weshalven de **Negers** zig gelukkig achten , wier kinderen in hun eerste jeugd deze ziekte doorgestaan hebben ; want schoon ze in deszelfs toppunt zeer veel na wanschepzels gelykenen , worden ze echter zonder eenig hulpmiddel , even als in de kinderziekte , tot voorige gezondheid en lichaams welgesteldheid alleen door de werking der natuur wedergebracht : de moeders behoeven zelfs , zoo zy te vooren de ziekte gehad hebben , van hunne kinderen niet bevreesd te zyn ; offchoon de besmetting anderzins van hen zeer licht , niet alleen tot andere kinders , maar ook tot volwassene en andere gezonde lichaamen overlaat. Ik bekenne wel , dat het somwylen gebeurd , dat de zieke-stoffe zodanig scherp wordt , dat de ooren , neus , lippen of teeldeelen verteerd worden : doch dit bewyst in het minst geen aanwezen van **Venus**-besmetting , maar is meer aan de zorgeloosheid der ouderen , dan aan den aart van de ziekte toeteschryven ; want wien is onbekend , dat zelfs goedaardige zweeren door een verkeerde behandeling , kwaadaardige kunnen worden , ja tot invreting overgaan ?

§ 17.

Op dien grond dan hebbe ik , door bevinding onder-

dersteund, het gemeen gevoelen verlaten, dat na-
melyk de ziekte *Jaws* gedeeltelyk zyn oorsprong
en eigenschappen neemt uit een *Scorbutique* stof, als
ook uit *Venerische* besmetting; gelyk ik zulks door
veelvuldige bewyzen zoude kunnen verdedigen:
Doch het geen ik wegens den geregelden loop der-
zelver hebbe bygebracht, beweerd zoo klaar de
onwaarheid van eenige gemeenschap met het *Scor-*
but en de Venusziekte, dat voor kundigen geen an-
der bewys nodig zy.

§ 18.

Ik ga over tot de beschryving van de voorzegging
van de uitkomst dezer ziekte, dewelke voor nie-
mand, dan die zelve meermaalen gezien en behan-
deld heeft, zonder twyffelachtigheid op te maaken
is; vermits de gewoone en regelmatige voorzegging,
die in andere ziekten meest al door de uitkomst be-
vestigd word, met de waarheid overeenkomt; te
weten, dat zwaare toevallen reeds van den eersten
aanvang zich openbarende, veel kwaads voorspel-
len, in deze ziekte niet alleen geen plaats heeft,
maar in tegendeel een goed teken geacht wordt,
terwyl men op een hevigen aanval dezer kwaal een
voorspoedige uitbotting te verwachten heeft; ja zoo
dezelve na behooren aan het hoofd of den hals ge-
beurd, verminderen doorgaans de toevallen, en de
lyder bevindt zig dan zoo redelyk, dat een Genees-
heer, die tot welzyn van zyne zieken zal werken,
niets te verrichten hebbe, dan een gepasten levens-
regel voor te schryven: Dus heb ik in tegendeel
waargenomen, en nooit heeft my de uitkomst te
leur gesteld, dat ik kwaad te vermoeden had, wan-
neer de beginzels der ziekte zeer licht zynde, al-
leen

leen een of twee puisten te gelyk voor den dag kwa-
men , waar uit ik met grond voorspelde , dat de
ziekte van langer duur zoude zyn , en de lyder
met zwaardere rampen , bezocht stond te worden ;
sommwylen zelfs met zodanige hevigheid , dat alle po-
gingen tot genezing vruchteloos waaren . Hierom
moet een Geneesheer in genen deele de kracht der
ziekte klein achten , zoo dezelve misschien in den
beginne matig schynt te zyn , veel min iets goeds
voorspellen , maar te meer beducht zyn voor deszelfs
hardnekkigheid , en door de beste levens en gene-
zings-wys trachten te keer te gaan , op dat hy in
plaats van zyn arbeid en vlyt met roem bekroond
te zien , zich geen hartzeer en verachting op den
hals haale .

§ 19.

Wanneer de ziekte haaren loophoudt , komen 'er ,
gelyk ik gezegd heb , geen geneesmiddelen te pas ,
nadien de ondervinding ten vollen meermaalen heeft
doen zien , dat byna alle zoo in als uitwendige ge-
neesmiddelen , in wat staat der ziekte ze ook ge-
bruikt worden , eerder nadeel dan voordeel toebren-
gen ; schoon sommige in het afnemen en op het laatst
der ziekte van nut schynen geweest te zyn , om de
scherpte der ziekmaakende stof te verzachten ; in-
tuschen geeft de langduurigheid dier ziekte veel-
maalen gelegenheid tot proefnemingen , gelyk 'er
ook verstandige lieden geweest zyn , die voor al daar
op zich hebben toegelegd , om te pogen de tydper-
ken van deze vuile ziekte te verkorten , en of schoon
hunne pogingen vruchteloos geweest zyn , moet hun
oogmerk en goede wil echter geprezen worden . On-
der dezen , munten uit , twee vermaarde mannen ,
een

een Joodscli Geneesheer, en een zeker Rechts-Geleerde; deze na datze te gelyk op de Hooge School van Leiden geweest, en na Surinamen vertrokken waaren, hebben voor eenige jaaren veel roem behaald met proefnemingen ten dien einde te doen; vermits de Geneesheer, uit de lessen van den zeer beroemden Heer GAUBIUS geleerd had, dat de *Aethiops mineralis*, en zweetdryvende afkookzels, voor al van de Klitte wortels, in huids-ziekten zeer veel nut toebrengen, byzonder wanneer men warme baden uit het zelfde afkookzel bereid, en een geruimen tyd in het werk gesteld, om de huid slap te maaken, daar by voegt, welken raad hy tot genezing dezer ziekte overgebracht, len den Rechtsgeleerden tot medegenoot en raadsman in zynen arbeid verkooren heeft. Deze Heeren nu naamen hunne genezings-wys naauwkeurig in acht, en dezelve gaf in den beginne groot genoegen, aangezien de meeste zieken, welke zy behandelden, binnen weinige weeken schenen hersteld te zyn, en zeer wel te vaaren: doch de vreugd was kort, en de gevolgen leerden het tegendeel; want zelfs onder het bewerken van een volkomene genezing, botteden de puisten met grooter drift na buiten, en verydelden dus de opgevatte hoop, dewylze met allerysfelykste toevallen verzeld werden: Sommigen verlooren door Lammigheid het gebruik hunner leeden; anderen werden des nachts elendig geplaagd met pyn in de beenderen, kalk-knobbels en zweeren, die door geen middelen te weeren waaren. Het scheen derhalven, dat het gemeenebest uit dezen raad meer na-dan voordeel te wachten had; doch ik ben overtuigd, dat deze manier van behandeling een goeden uitslag kan hebben, wanneer men de tydperken der ziekte wel in acht nemende, dezelve

op den behoorlyken tyd in het werk steld: want het past geen Geneesheer de order der natuur in hare bewerking, tegen te willen gaan: ook is al te groote haastigheid en voortvaarendheid temispryzen. Heeft men niet door veelvuldige ondervinding, zelfs in de goedaardigste kinderpokjes, bespeurd, wat onheilen door een ontydige drift om wel te doen, den zieken zyn toegebragt? Ik heb somwylen op raad van Geneesheeren zien doen, het geen oude wyven zelfs niet raadzaam oordeelen, te weten op den tyd der uitbotting zelve, geneesmiddelen voor te schryven om de puisten op te droogen en te genezen, wat uitzinnigheid helaas! en zoo gaat men somtyds in onze ziekte te werk, doch niets is verdervelyker. Het van ouds bepaald gezegde verdient des by allen aangenomen te worden, het welk door hen, die deze heilzaame kunst geoeffend hebben, goed gekeurd is; dat namelyk een Geneesheer, in ziekten die een geregelden loop houden, niets te doen hebbet, dan de order der Natuur te volgen, en in alles wat dezelve zoekt te weeg te brengen, een getrouw helper te zyn: weshalven een Geneesheer, het zy de Natuur te schielyk of te langzaam voort ga, op gelyken voet dezelve volgen moet: Ja vooral dient men in huids-ziekten met gepaste middelen de uitbotting voort te zetten, waar na men de kokking en rypwording aan dezelve kan overlaaten, maar geenzins op een losfen voet verhaasten. Hier uit dan blykt wat tot de plicht en Eer van een Geneesheer behoort, en dat het in ons geval daar op aankomt, om de zieke stof, welke in het binnenste des lichaams verscholen is, na den omtrek te dryven, voor het overige niets bewerkende; verzekerd kunnende zyn, dat de Natuur al het overige op een behoorlyken tyd en order zal volbrengen.

Om echter te beter over de genezing dezer ziekte te kunnen oordeelen, lust het my eenige proeven, die om dezelve door de *Æthiops mineralis* te volbrengen, zyn in het werk gesteld, benevens de uitkomst daar van, wat breeder op te haalen. Ik heb dan opgemerk̄, dat sommige zieken, nadat 'er een genoegzaam getal puisten zich hadden geopenbaard, des morgens of 's avonds op aanraaden van een Genesheer, 10. grein *Mercurius* innamen, en dage lyks driemaal acht oncen van een lauw afkookzel 'er op dronken: andere verkooren hun lyders de *Aethiops Mineralis* onder het afkookzel vermengt, in te geven, te weten eene gift des morgens opeen ledige maag, de tweede een uur voor het middagmaal, en een derde eenige uuren na het avond-eeten, intuschen een ruime maat van een afkookzel uit de voornoemde wortels latende drinken, wanneer zy de zieken tot het vlytig werken en het bewegen van het lichaam aanmaanden, en, zoo de krachten het toelieten, door lauwe baaden de huid week makende, de stoffe gemakkelyker na de oppervlakte poogden af te leiden. Ook stelden zy om de acht of tien dagen buikzuiverende middelen in het werk, uit een poejer van *Jalappe* of *Rhabarber*. Twee of drie weken onderhielden zy deze manier van behandeling, wanneerze langzamerhand de gifte van de *Æthiops* tot op een *drachme* verhoogden, en, intuschen met het afkookzel aanhoudende, somwylen eene gifte *Theriaca Andromachi* lieten gebruiken. De gevolgen nu dezer behandeling waaren doorgaans by droog weeder een verdwynen van alle, zelfs der grootste puisten, zoo dat de genezing tot verwondering toe, in korten tyd scheente

weeg gebracht te zyn: doch in een vochtige lucht weerstond de ziekte deze geneesmiddelen langer en met meerder hardnekkigheid, waarvan my de reden klaar schynt te blyken, vermits de zieken by regenachtig weer hunne lichamen niet genoeg kunnen oefenen en in beweging houden. Het staat ook vast, dat een vochtige lucht de opdroging sterk tegenhoudt, daar een drooge luchtsgeestelheid, door behoorlyke oefening des lichaams geholpen, zonder anderen bystand der kunst, de genezing eerder bevordert, dan de beste geneesmiddelen in regenachtig weer zouden kunnen te weeg brengen. Ik gaa nu weer tot de genezingswys over. De voorbeelden dan der geene die langs dezen weg scheenen genezen te zyn, wekten anderen haast op, om die behandeling te beproeven, waar door de meeste zieken vooringenomen, door de hoop van eene zoo schielyke genezing, zulken, die zich met het uitventen van dit geheim ophielden, grooten winst toebrachten. Gelyk echter meermaalen eene onmatige en in haast opgevattē hoop, iemand bedriegt, bleek zulks in deze lyders. Want zoo dra hadden de laatste zieken zich aan onze Geneesheeren niet toevertrouwd, of de eerste, die hersteld scheenen, voelden eenige lichte tekenen van de wederkomst der ziekte, het geen in het begin zoo wel van de lyders als Geneesheeren weinig geacht werdt, dewyl men het alleen voor een overblyfzel der ziekte aanmerkte, dat makkelyk te overwinnen was: doch de uitkomst toonde het tegendeel, want toen ik by sommigen gehaald was, om de genezing te volbrengen, heb ik allen vlyt, om deze overblyfzels in den grond weg te neemen, aangewend, maar alhoewel ik niets hebbe nagelaten, dat in die ziekte voorheen tot nut strekte, was alles

les vergeefs. Die weder instorteden kregen langzamerhand de ondragelykste pynen, ongedurige nachten, verstoppingen in de lever, milt, het darm-scheil en longen, een opgestopten afgang, groote bloedproppen in het hart, en andere zwaare toevalen, die alle hulpmiddelen vruchteloos maakten. Hier uit bleek my, dat de zachte beginzels der wederkomende ziekte, die men uitwendig bespeuren kan, veel eer aan het bedekken en injagen van het kwaad, dan aan het te boven komen, moeten toeschreven worden, zoo dat door die zoo pryzelyke genezingswys niets goeds zy voortgebracht; terwyl de ontleding der lyken, aan deze ziekte gestoryen, my indeze gedachten bevestigd heeft. Somwylen heb ik met de grootste verwondering het Alvleesch en het geheele darm scheil zodanig verstopt gevonden, dat dezelve zoo hard als een steen waaren, en aan de beide oppervlaktens met dezelve stoffe bezet scheenen, gelyk het lichaam van een melaatschen zich uitwendig vertoont, en voor gesmolten geel wasch konde aangezien worden. Onder allen komt my het val van een jongen Neger zeer aanmerkelyk voor; deze dacht men, was op de voornoemde wyze wel genezen, doch behield aan het bovenste gedeelte van het borstbeen één puist, die ongemerkt in het zelve een been-invreting of *caries* veroorzaakte, ja eindelyk doorboorde, en een schielijken dood tot gevolg had. Ik opende het lyk, en bevond het borstbeen tot aan het zwaards-gelyke kraakbeen bedorven en verteerd, en de stoffe der ziekte niet alleen in het middenschot en borstvlies, maar bykans langs de gansche oppervlakte der longen verspreid; off schoon dit ingewand op zich zelfs zonder ongemak was. De meesten, die op de voorschreve wyze behandeld, en in schyn hersteld waaren, brach-

ten veele jaaren een elendig leven door, na de allerscherpte pynen en martelingen, lammigheid of styfheid der leden en kalk-knobbels in de beenderen, doorgestaan te hebben. Waar uit nochmaals opmake, dat men nooit de genezing moet ondernemen in ziekten met uitslag, die een geregelde loop houden, voor dat zy hun tydperk bereikt hebben, en het dus een Geneesheer ten uitersten betaamt, niet zoo zeer de kunst, als de natuur ten dienst te staan.

§ 21.

- Ik zegge derhalven, dat een Geneesheer een naarstig beschouwer der dierlyke natuur moet zyn, en vooral deszelfs bewerkingen in acht nemende, haare krachten wel opmerken, en hier uit met voorzichtigheid beoordeelen, of dezelve genoegzaam zyn of te kort schieten, om de ziekte ten onder te brengen; en dus, wanneer dezelve krachtig genoeg is, het geheele werk aan haar alleen overtelaten, en te slap zynde, als nieuwe kracht bytezetten. Dit is de beste regel, zoo wel in onze ziekte, als in veele andere: weshalven ik altyd heb waargenomen, dat zachte afkookzels van pokhout enz. dagelyks tot drie of vier pinten gedronken, van zeer veel nut zyn voor onze ziekte, daar een grootere gifte meest altyd schadelyk is, wanneer de zieke geen genoegzame lichaams beweging heeft, en dus by regenachtig weér; want door een vochtige lucht wordt de uitwaafeming belet, en gevolgelyk werken die afkookzels het meest door de piswegen, daar zulks aan het oogmerk van den Arts niet voldoet. Men moet des voorzichtiger hier mede te werk gaan, en het weér, de jaaren en krachten des lyders wel in acht neemen; vermits men, zonder die in overwe-

weging te neemen, niet kan bepalen, hoe lang men met uitdryvende middelen moet voortgaan; daar het nochtans zeker is, dat het voornaamste hoofdpunt der genezing in de volledige uitdryving des kwaads bestaa.

§ 22.

Ik zal alleenlyk sulke uitdryvende middelen aan de hand geven, dewelke de ziekte verwekkende stof na de huid dryven, en by ondervinding het meest voldoende zyn voorgekomen. Ik heb bevonden, dat *terrestria* en *absorbentia* niet zonder nut zyn, vooral de onzydige of middelfoortige, en de vlugge zwavelachtige zouten, en uit de samengestelde middelen, de *essentia alexipharmacæ*. Onder de volk-planters is als een huismiddel in zwang het gebruik van tien greinen zwavel met twintig grain *theriaca* vermengd, het welk zy tegen den nacht met een afkookzel uit pokhout enz. laten inneemen; doch ik heb meermalen gezien, dat zulks meer nadeel dan voordeel toegebracht heeft, vooral wanneer de water en wei-vochten noch niet genoeg verdunt zyn; nadien de zieke-stof zeer taai en lymig zynde, en gelyk pek aan de vaatjes klevende, zich niet gemakkelijk door dat soort van geneesmiddel laat uitdryven. De ontbindende middelen uit Gommen en uittrekzels saamgesteld, doen meerder nut, zoo te gelyk een groote menigte afkookzel van ontbindende en openende kruiden gedronken wordt, als van de wortelen van eikenvaaren, gras, water drieblad, en dergelyke: in wier plaats men eenige weeken daar na, een *decoctum lignorum* kan voegen, waar door mogelyk de stoffe beter tot oplossing kan gebracht worden.

Intusschen dient men naauwkeurig de oorzaaken gade te slaan, die een gewenschte uitbotting kunnen te rug houden; gelyk zwakheid des lichaams, een vochtige lucht, en voedzels die moejelyk te verteren zynde, een taaaije en lymachtige *chyl* uitleveren. Men dient dierhalven den zieken zulke spys te onthouden, en zorg te dragen, dat in deszelfs plaats luchte spyzen, die gemakkelyk te verduwen zyn, vooral meelachtige, gegeeven worden. De Negers kunnen echter beter ryst dan gerst verdraagen, dewyl ik waargenomen heb, dat zy door het gebruik der gerst in deze ziekte, door een loop overvallen werden, waar door de lichaams krachten merkelyk verminderden; daar men den Europeaanen, ryst, gerst, gierst, havergort, melk, moeskruiden, en soepen van allerlei vleesch toebereid mag voorzetten, dewyl zy zulke spys gewoon zyn te gebruiken. De magen der Negers kunnen beter ryst en pappen uit de bittere *Cassavie* wortel, eerst tot brood bereid, als ook boekweit, verdragen, welken het tot goed voedzel strekt; doch by hen moet men zorg dragen, geen gezoute spyzen, visch noch vleesch, te geven, of schoon zy 'er zoo veel werks van maaken, dat men hen somtyds met geweld moet te keer gaan, op dat zy hunnen lust willende voldoen, haare gewone levenswyze niet volgen, tot schade van hunne gezondheid. Daar is voorwaar veel gelegen aan een geschikte levens-regel ter bevordering der genezing, terwyl de zulken, vooral bejaarden, die daar van afwyken, geen hoop hebben kunnen van hersteld te worden; daar het echter in 't algemeen en byzonder 'er veel op aankomt, om het nakende gevaar te weeren, vooral daar het getal

tal zeer groot is , van die 's jaarlyks uit Afrika in Amerika overkomende , daar door aangetast worden , zoo dat in die landstreek naauwelyks Geneesmeesters en Wondartzen genoeg zyn , om de lyders by te staan.

§ 24.

De toevallen welke onze ziekte verzellen , verminderen , na dat eindelyk het tydperk der uitbotting ten vollen is ; en als dan , dient een Geneesheer zorg te dragen om de rypwording der puisten te bevorderen , en de scherpe stof te verbeteren ; vermits de puisten , gelyk ik gezegd heb , meermaalen tot diep invreetende zweeren overgaan , die , zonder voorzorg , het lichaam elendig zouden mismaaken . Ik heb in een jongen van vyf jaaren alle de uitwendige teeldeelen met invreetende zweeren bezet gezien , door verzuim van tydige hulp ; schoon hy voor het overige wel was , en genezen is . Somwylen worden de vingers en teenen , ooren , neus en lippen , somtyds de oogen , ja het geheele aangezicht , daar door voor anderen affschuwelyk gemaakt ; waar tegen de kwikmiddelen met vrucht uitwendig gebruikt worden , wordende door derzelver werking , de scherpe stof verbeterd , en de zweeren opgedroogd : Vooral is van veel nut een smeering uit levendige kwik met terpentyn bereid , waar by men somtyds wat *Merc: praec. ruber* , en wat *Basilicum* voegt , om de zweeren tot droogheid te brengen . Behalven andere geneesmiddelen , die door het gebruik zyn goed bevonden , maaken de Slaaven zelfs een smeering uit gestampt hamerflag , met limoen-sap vermengd , waardoor ik de allerkwaadaardigste zweeren heb zien genezen worden ; ook ken-

nen zy eenige kruiden , die het zelfde te weeg brengen.

§ 25.

By regenachtig weer ziet men zeer dikwils in onze lyders , een zuchtige zwelling , die na het vatten van koude ontstaat , en aan het hoofd veel na een *waterhoofd* gelykt : alsdan moet men den lyder in eene warme plaats houden , en trachten een ontbinding en verspreiding van de verzamelde stof te weeg te brengen , door warm aangelegde stovingen uit verdeelende middelen bereid ; by voorbeeld rode roozen of kamille bloemen , venkel en kumynzaad , waar by wat kampher gedaan wordt . En ten einde zweetdryvende middelen beter doorgang te verschaffen , is my niet onnut voorgekomen , het gebruik van zachte buikzuiverende geneesmiddelen of *lavementen* ; gelyk ook tot bevordering van het zweet veel toebrengt , een rooking van Jenever beziën , *benzoe* , *mastix* , wierook enz . Hier van daan is het , dat de Negers niet wel in slaap kunnen geraken , zoo 'er in hunne slaapkamers geen vuur aangestoken is ; vermits de morgen en avond koelte veel hinder en nadeel doet aan de bloote lichaamen , die door de hitte en het zweet geroerd zyn ; weshalven een Geneesheer aan deze gewoonte dient toe te geven , en dezelve in te willigen : want het is zeker , dat dagelyks in die warme landen , schoon het al veel regent , des nachts meer koude heerseht , en zulks niet gemakkelyk , door lichaamen , die zonder klederen gewoon zyn te gaan , kan verdragen worden .

B 2

§ 26.

§ 26.

Ik acht het ook, op den tyd der uitdrooging, het best, de natuur alleen te laten werken; onder die mits, dat een Geneesheer, het geen dikwils nodig is, niet nalaate het nodige in 't werk te stellen, wanneer 'er eenige zwaare toevallen, die de natuur niet gewoon is te weeg te brengen, over mochten blyven; ten welken einde kwikmiddelen met groot nut gegeven worden, in zulken gifte, datze een kwyling veroorzaaken. In den beginne zyn zachte re en eerder uitwaafeming voortzettende middelen genoegzaam, zoo 'er maar eene kleine hoeveelheid van zieke-stof, die noch niet ryp is, moet uitgejaagd worden. Het gebeurd somtyds, dat een lyder, na eenige jaaren gezond geweest te zyn, door een tus-schenkomende oorzaak, weder instort, of dat mogelyk eenige overgeblevene onrype stof, en die niet genoeg ondergebracht of *getemperd* is, op de eene of andere wyze een nieuwe uitbotting zoekt teweeg te brengen; in welk geval, de beste raad is, zachte buikzuivering, om den flym der darmen af te veegen, en uitwaafeming verwekkende middelen, in het werk te stellen. Wanneer de natuur de op-droging der puisten teweeg heeft gebracht, heeft men in alle andere gevallen, geen genees-middelen van noden; alleenlyk komen dan baaden uit zeewater, merkelyk te pas; weshalven het zeer nuttig is, dage-lyks het lichaam in de zee te waschen, het welk den Negeren niet vreemd is; schoon zulks in den tyd der uitbotting meer schaade, dan baat zoude toebrengen.

§ 27.

Het lust my nu, al het geen ik hier voren gezegd

zegd heb, met weinig woorden, voor te stellen; komende het derhalven meest hier op uit: dat men naauwkeurig acht moet geven op het tydperk der ziekte, en zoo de natuur heuren gewonen loop volgt, zyn 'er weinig geneesmiddelen nodig, zonder dat 'er iets van het ongemak overblyft: weshalven het een Geneesheer beter betaamt geduld te hebben, dan door een onbezonnewenezings-wys te laat berouw te hebben, van door het verhaasten der genezing, zyne moeite verloren te zien; en het is gewis, dat het algemeen gevoelen onwaar is, als of de kwik-middelen in deze huids-ziekte, zonder onderscheid van tydperk, het grootste nut deden. Ik hebbe des niet ondienstig geacht, hier eenige proefneemingen, die met kwik-middelen ter bevordering der genezing, in het werk zyn gesteld, met derzelver gevlogen voortedraagen. Ik heb de *Mercurius sublimatus*, op de wyze van den Baron van SWIETEN bereidt, in sommige sterke Negers beproefd. Vier van dezen waren negen maanden met deze ziekte bezet geweest; de puisten waaren groot, en het was regenachtig weer, wanneer ik hen alle morgen een lepel vol van dat middel liet gebruiken, en acht oncen afkookzel van de houten daar op te drinken gaf: doch dit braakten zy met geweld weder uit; de regen verhinderde de lichaams-oefeningen; weshalven ik allen een gepaste levenswys liet houden, en tot vermoeidheid toe met houtzaagen bezig hieldt. Na datze dus acht daagen hadden aangehouden, begonnen 'er drie te kwylen, waar op ik het gebruik van den *Mercurius sublimatus* staakte, en de zieken in het gasthuis overgebracht zynde, niets dan een zacht *decum lignorum* liet gebruiken, om de kwyling te gemakkelyker te volbrengen; en wel met dit gevolg,

volg , dat de ontstaane puisten , in den tyd van drie weken opgedroogd , en plat waaren , zonder dat de lyders eenig ongemak of pyn onder of na de kwyling bespeurd hebben : waar op deze drie tot voorige gezondheid hersteld , en van deze ziekte bevryd zyn . In den vierden heb ik vergeefsch de kwyling gezocht te weeg te brengen , offchoon hy een dubbelde gifte had gebruikt ; hy scheen echter zoo wel hersteld , dan die gekwyld hadden . Hier uit nu blykt wel klaar , dat de kwyling , op zyn tyd in het werk gesteld , van groote uitwerking is , om de ziekte te ontwortelen ; maar hier uit volgt geen-zins , dat de kwyling , gelyk men gemeenlyk voorgeeft , in alle tydperken der ziekte , van nut zy , het welk zodanig heeft stand gegrepen , dat men zonder openbaar bespot te worden , het zelve gevoelen niet kan tegenspreken ; daar aan den anderen kant een Geneecheer , die zich daar aan heeft overgegeven , niets voor loon zyner arbeid erlangen kan , dan smaad , wanneer de ziekte wederom komt .

§ 28.

Deze ziekte bevestigt de benaming van gedaante-wiselaar , welke de Ouden aan *Mercurius* gegeven hebben . Dikwils toch wordt door deszelfs gebruik de *Jaws* stof ingedreven , en veroorzaakt dus vuile zweeren , die hier en daar ontstaande , in plaats van regelmatige puisten , beurtelings loopen , en opdroogen . En schoon dezelve van buiten niet kwaad-aardig schynen , geevenze echter oorzaak tot been-pynen , die 's nachts opwakkeren , en wanneer zy door de konst geheeld zyn , komenze binnen kort veel slimmer wederom ; in welk geval kwikmidde-
len , die een uitwaafing bevorderende kracht be-

zit-

zitten, somwylen met beter gevolg gebruikt kunnen worden. Door een sterke kwyling, heb ik ook gezien, dat de stoffe der ziekte *Jaws*, weder uit het merg uitgedreven, ten minsten verzacht, en dus de ziekte ten vollen genezen kan worden. Maar zoo langze heur tydperken houdt, moet men zich van kwikmiddelen onthouden, en deszelfs beloop alleen door afkookzels van pokhout enz. gemakkelijker maaken.

§ 29.

De zoogenoemde *Moeder Jaws*, waar van ik te vooren gesproken heb, toont de overblyfzels van de *Jaws* ziekte zelfs aan, schoon het twyfelachtig is, of de besmetting noch inwendig schuile, of niet? Uit de toevallen, die als zoo veel dochters dier moeder zyn, oordeelt men, of dezelve noch werkzaam zy; waar onder, tot een kwaad teken vooral strekt, de nachtpyn in de beenderen: Hier tegen kan men het reeds beschreven kwik-smeersel, of het andere, het geen onder de Slaven gemeen is, met vrucht uitwendig gebruiken; of zoo de krachten het toelaaten, inwendig *mercurius dulcis* tot twee of drie grein in wat *conserf* van roozen, of *theriaca* dagelyks geven; waar by volstrekt insge- lyks een fles vol afkookzel moet gevoegd worden, waar door ik dikwils gelukkiglyk de ziekte heb zien overwinnen.

§ 30.

Byaldien de vonken der ziekte niet meer inwendig schuilen, wordt ook de *Crabbe Jaws* tot genezing gebracht; anderzins weerstaat zy alle hulp-mid-

middelen: alsdan moet een Geneesheer dezelve door uitdryvende middelen behandelen, want deze in 't werk gesteld zynde, is de genezing der zweeren gemakkelyk: Intuschen is het zeer noodig, dat de zieken meermaalen de voeten in warm water zetten, op dat de opperhuid week wordende, de zieke-stof uit het vetvlies, het geen aangedaan is, te gemakkelyker uitgang vinde; het geen ook door het lancet kan te weeg gebracht worden. Na dat zulks verricht is, dient men 'er gelyke deelen rode *principitaat* en witten vitriool, onder wat rypmakende zalf gemengt, op te leggen, waar door deze zweeren zeer wel genezen worden. Doch het is gansch niet raadzaam zulke verzweeringen, met een poeier uit *mercurius sublimatus*, spaansch-groen of zelfs rotte-kruid, te zuiveren; want door zulke geneesmiddelen, heb ik de allerscherpte pynen, en daar uit ontstaane stuipen en vallende ziekte, zien geboren worden, ja zelfs, door de scherpte die zy bezitten, zyn somwylen de zenuwen zoo sterk aangedaan, dat de dood 'er op volgde; of wel, zoo 'er bygeval doorkwaamen, teerden zy door eene flepende koorts uit. Uit dit alles nu finde ik my genoodzaakt, den Geneesheeren daar ter plaatse, ten hoogsten geduldigheid aan te raaden; dewyl ik hen, die de uitkomst der ziekte, met achterlaating van de gewoone hevige geneesmiddelen, awachten, gewisfe vrucht-trekking van dezen raad belove. Een ontydig gebruik der kunst schaad meest altyd; en voor een tweeden raad strekke het, den zieken geduurende de genezing, door wandelen, loopen of anderzins, de beweeging der voeten te beletten: want hier door wordt de vereeltheid gelegenheid gegeven aan te groejen, het geen de genezing zoude verhinderen. Intuschen plegen de slaven hunne

Mees.

Meesters te vleyen ; en zich te houden of de zweeren die hunne voeten zoo hinderlyk zyn , genezen waaren ; waar door sy zich zelven en hunne Heeren bedriegen ; welk bedrog door een voorzichtig Geneesheer kan voorkomen worden.

§ 31.

Tot slot zal ik de proeven van een zeker *Chirurgyn* hier by voegen : Deze , zonder acht te geven op eenige spys of levens-regel , syne lyders zelfs aan de koude lucht bloot stellende , gaf hen de *Mercur. corros.* , in een gelyke hoeveelheid allersterkste *Spir. Nit.* opgelost , met byvoeging van zilver en zoogenaamden Doodenkop. Deze behandeling scheen volstandig te zyn , dewyl eenige zieken in schyn genezen waren : doch na weinige maanden kwam de ziekte met volle kracht wederom , synde de lyders met vuile zwaren veele jaaren lang geplaagd , waarvan 'er sommigen , gelyk my bekend is , door in een ruime maate afkookzels te drinnen , en door kwyling hersteld zyn.

§ 32.

Onder de Geneesheeren en Heelmeesters , die om hun Fortuin te maaken ter zee reizen , en de negers , die uit Afrika in Amerika overgebracht moeten worden , vergezellen en behandelen , zyn 'er die voorgeven , dat sy vaste teekenen weeten , om te onderscheiden of de Slaven de ziekte *Jaws* gehad hebben , of niet ? Doch by ondervinding ben ik zeker , dat sy hier in zich zelven en anderen bedriegen ; want de *Jaws* ziekte laat zeer zelden eenige blyken na , ja zelfs nooit , of dezelve moet kwaad-

aar-

aardige zweeren veroorzaakt hebben; in welken opzichte zy aan de kinderpokjes gelyk is, waar van dikwyls geen naam-teekenen overblyven; daar echter de *Jaws* ziekte, zoo ze haaren loop ongestoord volbracht heeft, nooit blyken nalaat. Doch de geldzucht heeft dit kunstje, omeene zee-kere voorzegging, die nochtans ongegrond is, te bepaalen, doen werkstellig maken. Het gezag der Schippers doet hier ook veel toe, nadien zy groot belang hebben by het verhoolen houden der ziekten van slaven, op dat zy op geenen minderen prys zouden gesteld worden. My is een grootspreker bekend, die stoutmoedig met eeden bevestigde, dat twintig Negers deze ziekte hadden doorgestaan, terwyl noch binnen de veertien dagen, achtien derzelve elendig daarmede bezet werden. Meer manieren van bedrog lust my niet te melden. Men kan het allerveiligst staat maken op het woord en de oprechtheid van slaven zelve, die niet wyzer zyn, en in hun taal ondervraagd zynde, verklaaren of zy die ziekte gehad hebben dan niet? alsmede in wat ouderdom zulks gebeurd zy: vermits ik meermaalen ondervonden heb, dat op dit onderzoek meer staat te maaken zy, dan op de vertoogen der Veld-Artzen.

§ 33.

Uit vreeze van te breedvoerig te zyn, zal ik wat verder van deze ziekte door my waargenomen is, hier niet byvoegen; alleen kan het volgende tot een korte schets strekken. De ziekte overwint gewis alle naarstigheid en zorg van den Geneesheer, zoo hy op deszelfs aart geen acht slaat; en myn's bedunkens moet men een kwaade uitkomst aan de be-

handeling toeschryven; vermits zeer dikwyls door een ontydige kwyling, gelyk gewoonlyk in den beginne geschiedt, eer de stoffe der ziekte tot rypheid gebracht is, de vaste deelen verzwakt worden, en 'er gelegenheid gegeeven wordt om de ziekestof in het binnenste des lichaams vast te zetten; waar uit alle die naweën ontstaan; als pynen der beenderen, been-knobbels, affschelveringen en kwade zweeren: en wanneer het zoo ver is, kunnen noch afkookzels, hoe veel ook gebruikt, noch kwikmidelen hoe genaamd, eenigzins baaten. Door de kwyling echter kan men intuschen te weeg brengen, dat de hevigheid der toevallen, voor een tyd bedaare, en ophoude; doch na een of twee maanden, woeden dezelve des te heviger; en offchoon ik niet ontken, dat zulks veel aan de verkeerde levenswys der Negers toe te schryven zy; is echter de aart dezer tot hier toe beschrevene ziekte zoodanig, datze somtyds de allerbeste behandeling te leur stelt, en het te wenschen zy, dat eindelyk een zekerder en geschikter genezingswys, gevonden moge worden.

EENI-

EENIGE GENEES- EN NATUURKUNDIGE WAARNEEMINGEN.

I k stel met de meesten vast, dat de Geneeskunst haaren grootsten aanwas schuldig zy aan de naarstige waarnemingen, door getrouwe opmerkers der dierlyke natuur, met opzet byeen verzameld. Deze gelegenheid wilde ik gebruiken, om eenige niet zeer gemeene gevallen, die my, de Geneeskunde oefenende, zyn voorgekomen, bekend te maaken, in verwachting, dat gelyk ik voor my zelve 'er nut uit hebbe gehaald, ook andere Geneeskundigen 'er iets uit zullen leeren.

EERSTE GEVAL.

Een Neger van omtrent 22 jaaren, die sterk van lichaam, en tot scheeps-werk zeer bekwaam, en met scheeps-kost doorvoedt zynde, boven maaten tot den Venus handel geneigd was, had een zoo opgestopten afgang, dat hy reeds sedert acht dagen geen ontlassing had gehad. Intusschen bespeurde hy hier door geen hinder, dan dat zyn buik hard en zeer opgezet was. Men had hem tegen den avond, eenige giften van een zoutachtig ontbindend poejer gegeven, en een verzachtend en windbrekend *clysteer* gezet, doch, behalven een goeden slaap, zonder eenige uitwerking; des anderen daags nam hy,

om den afgang te bevorderen, offchoon vergeefschi,
het volgende afkookzel in:

Rec. Fol. sennae sine stip. unc. semis.

Rhaei electi, scrup. ij.

Fruct. Tamar. manip. i.

Sem. Foenic. drachm. i.

M. Coq. in aquae font. unc. vj. ad colat. unc. v.

in qua solve Sal. Anglic. Cathart. dr. i.

Liq. anod. min. Hofm. gtt. xx.

Syrup. Cich. cum Rh. unc. sem.

Deze drank in twee giften verdeeld, werkte niets uit, offchoon hy rykelyk warm vocht daar by gebruikt had. Voor zyn middag-maal gaf men hem soep, en kort daar na werdt hem een *clysteer* uit weekmaakende kruiden, met spaansche zeep en steenzout gezet; maar almede vruchteloos; zelfs hielp het herhaalen van het voorige afkookzel niets, offchoon daar van, tot acht oncen vermeerdert, en door twee oncen Manna, met een gedeelte *balsamike* pillen aangezet, om het half uur twee oncen gegeven waren. De lyder ging voort geen ongemak te bespeuren, zyne eet-lust was goed, geen koorts, winden noch pyn hinderden hem, en hy liep gerust: Den derden dag der behandeling, gaf men noch sterker middelen, gelyk het volgende:

Rec. Fruct. Tamar. unc. ij.

Fol. sennae S.S. unc. j.

Rhabarb. elect. dr. ij.

Mannae Calabr. unc. ij.

Coq. in unc. xij. aq. font. ad rem. unc. viij.

Colat. adde Diagr. Sulph. gr. xx.

Kerm. miner. gr. viij.

Syr. cich. c. Rh. unc. vj.

Liq. anod. min. H. dr. i.

M.

Al-

Alle uuren werdt hem het *clysmæ*, met wat *Eleæ*. Hierae p. *Gal.* versterkt, gezet; waar op eindelyk eenige maalen mist-stoffen ontlast werden; waardoor de opblaazing van den buik verminderde, doch een gevoel van spanning overbleef. De lyder, die zich zelven gezond voorkwam, vooral om dat hy zyne eet-lust behieldt, wilde zyne voorige levens-wys weder aanvangen, het geen hem, uit vrees van weder instorting geweigerd werdt. Op den vierden dag was 'er weer geen ontlasting, schynende de buik weder wat opgeblazen te worden: dit verergerde tegen het gebruik der middelen den volgenden dag, zonder ontlasting. Alles werdt, op de voorschreve order, doch te vergeefschen met kwaad gevolg, herhaald. Want onze lyder werdt des avonds door een hart-vang met stuip-trekkingen aangetast, de buik rommelde sterk, en den tyd van een half uur, was de pols zeer zwak.

Geduurende den aanval zette men *lavementen*, en stelde eene aderlating in het werk, dewyl de krachten des lyders, zulks gemakkelyk toelieten. Men vergat ook niet, sterk prikkelende en de levensgeesten opwekkende middelen, als vlugge geesten en zouten, bever-geil, azynen Rhynschen wyn te beproeven. Na den aanval volgden menigvuldige buiks-ontlastingen; zynde de stoffen zwart, hard en stinkende: waarop de pols begon weeker te worden, en de lyder van alle pyn en benaauwdheid verlost zynde, haalde gemakkelyk adem, enscheen vry wel te zyn; want de vermoedheid die zodanig een aanval gemeenlyk nalaat, had hier geen plaats. Vroolyk en wel te vreden wandelde hy door het hof, doch was wegens zyne overgrootte eetlust, zeer begeerig naar spys, om zynen buik te vullen; doch hy moest met een schraale keuken, te vreden zyn.

C 3

Zyn

Zyn gewoone drank was, gerste-water met door-geslagene Tamarinde, waar onder wat siroop van limoenen en *Spir. nitri dulc.* gemengd was; en tot voorkooming der stuiptrekkingen, nam hy alle uuren een gift van het navolgend poejer:

Rec. Pulv. Lumbr. terresstr. scrup. j.

— Marchion. dr. j.

— Castorei gr. x.

— Antisp. rubri dr. j. & sem.

M. div. in vj. partes æquales.

Omtrent halver nacht kwam de aanval wederom, verzeld met alle opgenoemde toevallen: op de herhaalde aars-spuitingen, volgden eenige stoelgangen, met een ondragelyken stank; zynde de mist schuimachtiger, en als inkt geverwd: in het water was een dik en ook zwart zakzel. Nadezen aanval bleef een grooter vermoeidheid over, en tegens den morgenstond was 'er een kleine koorts, des niet tegenstaande verminderde die scherpe lust tot eeten niets, en de dorst was hevig. Men liet hem derhalven, zoo veel hy luste, drinken, en met de clysteeren, werdt wegens de meenigte der stinkende dreckstoffen, aangehouden. Omtrent tien uuren des avonds, kreeg de lyder, met dezelve omstandigheden, een nieuwe aanval. Alle voornaame Geneesheeren, die geraadpleegd werden, verklaarden als uit één mond, dat het begin en einde der genezing in *laxeerende* en bederf tegengaande middelen bestond: Men gaf onder anderen, het *Extr. Cort. Peruv.* met de *Spir. Sulph. per camp.* met genoegzaam water verlengd; zonder buikzuiverende middelen over te slaan, waar door de ontlastingen vermeerderden, blyvende de stoffen op den duur stinkende en zwart: echter hielden de stuipen aan, alhoewel *antispasmodica* met het *extr. cort. peruv.*

verg.

vermengd daar tegen ingegeven waaren; doch zonder eenige verzachting, terwyl een aanhoudende koorts en ongedurigheid 'er op volgden. De eetlust bleef stand houden, en de dorst vermeerderde gelykerhand met de koorts. De stuiptrekkingen bleven dikwyls vier, of ses uuren, ja den heelen dag achter; doch deden den lyder ter halvernacht, ofdes morgens allersterkst aan: Dit nu was even eens, geduurende achtien dagen; terwyl de lyder dage-lyks wandelde, zonder pyn, en volkommen by zyn zinnen was; nochtans is hy kort hier op overleden, en het geen merkwaardig is, op den dag, dat hy door de stuipen weggerukt is, stonk zyn adem zeer sterk.

Ik verwonder my ten hoogsten, hoe het zyn kan, dat deze ziekte zoo hardnekkig geweest zy, en alle genezing geweigerd hebbe, daar eene van alle zyden bezorgde behandeling, welke voor een vorst niet haauwkeuriger zoude kunnen zyn, plaats gehad heest, gelyk de lyder zich ook daar aan volkommen heeft overgelaten, en gehoorzaamt: terwyl aan den anderen kant zeer ervaren kunst-genooten met gevestigden aandacht, geen middel hebben overgeslagen, dat tot verlichting, of weering der toevallen, konde dienstig zyn; en dus scheen de konst te leur gesteld te worden: doch daags daar na bleek de schuilende oorzaak der ziekte, en gaf licht aan den twyfelende.

Na het openen van het lyk vonden wy de ingewanden des onderbuiks gaaf, zelfs in de darmen was nergens eenige doorknaging te vinden: de lever was wel groot, maar gezond, en geenzins verhard, of ontstoken; doch de galblaas was half vol zwartachtige gal. Men zag geen kenmerk van een verflapte, of met ontsteeking bezette maag; dewyl de

spyzen 'er nog half verteerd in waaren. Ik open-
de derhalven de holligheid der borst. De rech-
ter long, die ik eerst onderzocht, was gaaf, maar
wat rooder dan na gewoonte, zonder eenige ver-
stopping, verharding of blyken van een etterzak:
waarna ik de linker kwabbe der long uit de borst
nam, en zag dat dezelve, als in een zak besloten,
van de natuurlyke gedaante afweek; en geopend
zynde, een zoo stinkende reuk van zich gaf, dat by-
na alle aanschouwers daar door aangedaan werden,
terwyl ik geen de minste blyk van de zelfstandig-
heid der long vond, in wiens plaats een vlies, dat
zeer taai, doch echter niet hard zich opdeed, waar
in die zeer stinkende etter besloten was: zynde de
overige deelen van het lyk, die wy onderzocht
hebben zonder eenig letzel. Vermits nu deze waarneming
een zoo ruime stof tot onderzoek aanbied,
dunkt het my goed eenige bedenkingen over de oor-
zaak en oorsprong, benevens de toevallen en gene-
zingswys dezer ziekte hier by te voegen.

Beoordeeling van het vorige Geval.

Buiten twyffel zal het voornoemde geval veel twyfeling in het gemoed des lezers verwekken, ten zy myn oordeel my, na myn eigen begrip gerekend, bedriege. Dit nu is het voornaamste en byzonderste in het geval, dat geene oorzaak der hevigheid van de toevallen en vooral der stuiptrekkingen, in het doode lyk gevonden zyn.

Vermits de lyder my zeer wel bekend was, en
door

door my daagelyks gade geslagen werdt, konde ik alles, wat hem belangde, naauwkeurig onderzoeken. Het was twee jaaren geleden, dat hy de za-
menvloeiende kinder-pokjes, verzeld met een rot-
stoffigen afgang, gehad hebbende, ik my toen genood-
zaakt vond de koorts-bast in groote menigte te geven,
om het bederf voor te koomen. De hevigheid en
verrotting dezer loop, waar door de vochten waa-
ren aangestookken, bedaard zynde, herstelde de ly-
der alengskens; waar op ik naauwkeurig hem waar-
neemende, bemerkte, dat hy onder het loopen,
arbeiden en andere lichaams-beweegingen moeije-
lyker ademhaalde, het geen voor de kinder-ziekte
onbelemmerd was. De Eigenaar van dien flaaf
vroeg my na de reden dier kortere ademhaaling,
waar op ik antwoordde, dat het my voorkwam,
een overblyfzel der kinderpokjes te zyn; te weeten
of eene verstopping, of etterzak, of eenige andere
verzameling van een zieke stof in de longen, kun-
nende hy nu na zyn goeddunken met hem handelen.
Zyn Heer aangezet, of door liefde tot den jongeling,
die in zyn huis was opgevoed, of wel door winzucht
verlokt, dewyl hy hem sterk genoeg oordeelde,
zette hem aan scheeps-werk: vermits hy daar
meer vryheid, en beter spys genoot, namen zyne
krachten sterk toe, maar ook teffens de kracht der
schuilende ziekte. Het komt dierhalven waarschy-
nelyk voor, dat de zieke-stof, die zich in de lon-
gen ophieldt, door de opslurpende vaatjes, die door
de beweging ontledigd zyn, gaandeweegs opgeslurpt,
en onder het bloed gemengd wordende, allengskens
alle sappen scherper gemaakt hebbe: waar uit,
myns bedunkens, zoo een onverzadelyke eetlust en
geilheid, als onze lyder gehad heeft, kan afgeleid
worden. Dat nu de scherpe stof zoo lang stil ge-

weest zy, zonder schade te verwekken, diend afgeleid te worden, gedeeltelyk uit het gebruik van goed voedzel, en daar uit gemaakte chyl, waar door dezelve verbeterd en als het ware verzacht is, en ook door de zaads-ontlastingen gedeeltelyk zy uit het lichaam gevoerd. Intusschen is dezelve echter ryper en scherper geworden, en openbaarde eindelyk deszelfs wreedheid, en gaf door verplaatzing in de darmen en zaad-vaaten, gelegenheid tot de opgenoemde hevige toevallen. Zoo lang een ettergezwel, goeden en zuiveren etter in zich bevat, heeft het lichaam daar geen hinder van: doch zoo dezelve scherp wordt, geeft zy aan het lichaam groote verandering: Terwyl derhalven in ons geval, de etterzak ongeschonden bleef, scheen de lyder gezond; doch dezelve open geborsten zynde, nam zyn leven een einde; en het is byzonder, dat daar de kwaal haare plaats in de borst had, echter de uitwerkingen in ver afgelugene deelen, en voor ald in de zenuwen, zich geopenbaard hebben.

T W E E D E G E V A L.

Eene Africaansche vrouw boven de twintig jaaren oud, van een welgemaakte lichaams-gestalte, eens zwanger geweest en verlost zynde, werdt gedacht zeven maanden zwaar te zyn: Toen zy na de Stad overgebracht was, werdt zy aan myne zorg toe betrouw'd. Sedert zeven maanden had zy geen stonden vloed vernoomen, gelyk zy en haar moeder my verzekerd; en in dien tusschen tyd had zy al wat zy tot voedzel gebruikte, weeder uitgebraakt: vermits zy getuigde levente bemerken, waaren veelen

in verbeelding , dat zy zwanger was , gelyk ook de zwelling van haar buik daar toe voet gaf : doch 'er waaren andere tekenen , die het opgevatte gevoelen verzwakten . Ik werd overtuigd , dat haar geval een ziekte , en geen zwangerheid was , door dien haare voeten en zyden door een waterachtige zwelling opgezet waaren , gelyk ook het aangezicht en vooral de oogen : de bovenste deelen der borst en armen waaren vermagerd , de borsten slap , en een opstopping van water en afgang , gepaard met een sleepende koorts , die des avonds verhefste , gaven reeden tot andere gedachten . De eetenslust was wel groot genoeg , doch zy braakte alles weder uit ; de tong was droog , maar rood ; en vermits het een twyfellachting geval was , stelde ik order , dat zy door *clysteeren* , open lyf kreeg , en intuschen in een astrekzel van thee , opgeloste manna gebruikte : vervolgens bezorgde ik eene , na tyds omstandigheden geschikte levenswys , en lichaams bewegingen . Toen 'er andere Geneesheeren om raad gevraagd werden , uit hoofde der twyfelachtingheid dezer ziekte , was hun antwoord , dat zy geen raad noch hulp konden toebrengen . Diensvolgens verzocht de Eigenaresse van deze flavin my ten ernstigste , dat ik haar te hulp zoude komen , nadien zy hoe het ook uitviel , my ten hoogsten verplicht zoude zyn ; waar op ik alle middelen in het werk stelde , die in dezen staat der ziekte konden van nut zyn ; en het gebruik van alle andere inwendige verbood , behalven deze weinige , als het *pulvis antispasm.* , en het *Elixir Viscer.* met het *liquor anod. min. Hofm.* of de *Spir. nitri dulc.* , die met myn opgemaakte genezingswys over een kwamen . Eerder halven noch de gewaande tyd der verlosing verscheen , liet ik eene vroedvrouw haar onderlaan ; die

die haar volstrekt oordeelde zwanger te zyn. Intusschen gaf ik order, om de voeten en lendenen, met een warme lap te wryven, en het lichaam met ontstoken wierook te berooken: waar door dlyderes, eer de bepaalde tyd van haar zwangerheid voorby was, reeds luchte spyzen begon te verdraagen, en door de vermindering van de uitzetting der voeten en lendenen, gemakkelyker te gaan. De buik bleef echter opzwollen, en alle teekenen van eene aanstaande verlossing, zelfs weën, waaren tegenwoordig. De vroedvrouw haar onderstaande, vondt de mond der baarmoeder open. Midlerwyl groeide de pyn zoo hevig aan, dat de lyderes in flauwte viel; doch door prikkelende en hartsterkende middelen kwam zy weder by. Maar hier niet in berustende, vond ik raadzaam zelfs te onderzoeken of de vroedvrouw niet misgist was: ik vond, dat de mond der baarmoeder wel open was, maar geen blyken van een daar in zynde vrucht; weshalven ik alleen op de krachten van de zieke werkte; het geen van die uitwerking was, dat na het gebruik van pynstillende en versterkende geneesmiddelen, de pynen niet alleen bedaarden, maar de lyderes ging na drie dagen over de straat, off schoon haar buik, noch opgezet, een gewaande zwangerheid bleef vertoonen. Toen nu de krachten weder aangroeiden, zocht ik de begonne genezing te volbrengen, door haar welvoedende en licht te verteerene spyzen te laten nuttigen, en dagelyks lichaams-oefeningen op te leggen, en, vermits zy, zonder *clysteeren*, moejelyk afging, een gevoegzame gift van de *terra foliata tartari*, in een vocht opgelost, te laaten gebruiken. Dit te zwak zynde, nam ik tot sterker ontbindende middelen myn toevlucht: doch intusschen openbaarde zich

zich eensklaps een zwarte rondachtige vlek, omstreeks den navel, die ook opgeblazen werdt, terwyl teffens de stoelgang moejelyker wordende, de pynen omstreeks de navel langzaamerhand vermeerderden. Ik vond toen raadzaam eerst ontbindende stovingen 'er op te laten leggen, maar na dat 'er ontsteking bykwam, weekmaakende in derzelver plaats te stellen, en voor de inwendige ontbindende middelen, *temperende*, met hartsterkende gepaard, te geven. Hier na zetteerde de navel des anderen daags noch meer op, en zeer loodverwig zynde, vertoonde zich het gezwel, ter grootte van een ganzen ei; na ik het zelve geopend had, het geen mynoodig scheen, kwam 'er niets dan winden uit, waar na de toevallen noch heviger waaren: met warme weekmaakende pappen, liet ik den buik stooven, waar door de gemaakte wond wel genezen werdt, maar binnen weinig daagen, was het gezwel als een zak uitgezet: uit welke na de opening, een groote meenigte gelle taaie wei, die zeer stonk, uitvloeide; hier op slonk de buik, en ik haalde den zak, byna verrot zynde, geheel uit den navel, terwyl naderhand de navel zelve, zich van het lichaam afscheidde. Vervolgens schikte zich alles ten besten, door het gebruik van in en uitwendige *digestiva* en *antiseptica*, dewyl de lyderes tot gemak en vreugd van haare meesteres, in vorige gezondheid hersteld is.

D E R D E G E V A L.

Een Soldaat, die ruim veertig jaar oud zynde, veel gevaren en harde posten, die het leger verzellen, had doorgestaan, kreeg een *Caries* aan een

zy-

zyner voeten. De verzweering was door de Heelmeesters van het Gasthuis onvoorzichtig tot geneezing gebracht, die den lyder zelfs weer lieten vertrekken; doch dien zelfden avond, kwam hy in het Gasthuis te rug, klaagende dat hy geen gevoel had in zyn rechter voet: denzelven naauwkeurig onderzoekende, vond ik het geheele been tot aan den enklauw koud, zonder eenige klopping der slagaderen te bespeuren; en ofschoon ik door insnydingen de huid sterk prikkelde, had hy'er geen gevoel van, daar 'er ook geen droppel bloed uit de doorsnedene vaatjes vloeide. Alle mogelyke zorg willende aanwenden, liet ik eerst warme stovingen, uit rooden wyn en brandewyn, vermengt met Ammoniak zout en deszelfs geest, aanleggen; intusschen werden de insnydingen noch dieper gemaakt, en in de wonderen nagel olie en Balsem Peru gegooten; en ik gaf den lyder om de krachten opte beuren, alle uuren een *scrapel* koorts-bast. Voor het overige had de zieke geen hinder, en voldeed zyne lusten, braaf geestryke dranken gebruikende; van welkers gebruik wy hem echter afraadden, en liever alle uuren een glas wyn gaven. Alhoewel nu, dag en nacht in en uitwendige geneesmiddelen in het werk gesteld werden, kwam 'er geen het minste gevoel weerom; noch ook vertoonden zich eenige blyken van ontsteeking of rypwording: ja zelfs het gevoel verminderde allengskens tot aan de kuiten toe, terwyl zyn polsflag altyd wat gezonken, maar echter egaal was. Op den achtsten dag begon dezelve wat te ryzen en sneller te worden, en op een kleine huivering, volgde een koortsje; vier dagen daar na, scheen de natuur, zoo veel men uit de teekenen konde opmaken, de verstorvane deelen van de levendige te willen scheiden, het welk ik door

door de gift der koorts bast te verdubbelen, trachtte te bevorderen: Thans kon de lyder niet meer gaan, maar moest wegens de pyn blyven leggen: en vermits het onderste gedeelte van de dye meer opgezet en loodverwig was, en andere bykomende tekenen, de afzetting aanraadden, stonden wy gereed dezelve in het werk te stellen: doch onverwachts verloor hy ook het gevoel inden linkervoet. Wy stelden de *operatie* dierhalven uit, vooral dewyl wy bemerkten, dat de koorts afnam, en de pyn uit de linkervoet, verdween; daar op die plaats, waar wy een scheiding door de natuur verwachten, goede etter begon te verzamelen. Ja alle ontlastingen waaren geregeld, behalven de doorwaafing, die al te sterk was: echter werden allerlei uitgekipte middelen, welke een scheiding gewoon zyn te weeg te brengen, inwendig en uitwendig zonder eenige vrucht gebruikt. Het gevoel kwam in den linker voet niet weerom; en den achtenden dag van het geval, begon de zieke met een hevige koorts te ylen: hier op zwol de linkervoet, en werdt, eerst wit geweest zynde, nu lood-verwig, en den eenentwintigsten dag zwart wordende, stierf de lyder. Hoe wonderlyk en verborgen zyn de werkingen der dierlyke huishouding, en hoe groote voorzichtighed dient men in het behandelen van zweeren der voeten, te gebruiken!

VIERDE GEVAL.

De hier volgende lyder, zynde ook een soldaat, was een sterke en wel-gespierde knaap; dezen had ik, van een klein zweertje, dat zonder gevaar scheen te zyn, genezen: Toen hy derhalven gezond

zond was, vondt hy geen smaak om onder de ziekten te verkeeren, en eer hy wegging, schreef ik hem een buikzuiverend middel voor. Des avonds uit het Gasthuis vertrokken zynde, kwam hy kort daar na te rug, over een zeer moejelyke zwelging klagende, kunnende zelfs geen water nederzwelgen: men bespeurde geene zwelling noch ontsteeking aan den hals, keel, noch aan het bovenste der slokdarm; hy wierd echter zonder vertoeven op den arm en voet ruimader gelaten, en *clysteeren* gezet, doch zonder eenige verlichting. Wyl hy den mond wyd open hieldt, liet men hem die met een mond-wassing uitspoelen; en de aderlatingen herhaalen, zonder voetbaaden, mosterpappen en spaansche vliegplaasters, over te slaan; de hals werdt rondom met een weekmaakende pap, naarstig gestoofd: doch wyl alles vruchteloos was, besloten wy den volgenden morgen de *pharinx* door te snyden, doch eer de nodige toebereidzels tot die bewerking in gereedheid waaren, gaf de lyder den geest. In dit geval is veel byzonders op te merken, vooral, dat noch het hoofd, noch het aangezicht des lyders zyn gezwollen geweest, als ook dat zyn stem niet verzwakt, zelfs niet heesch was; de koorts was van weinig belang, en de lyder had wel te moede in het Gasthuis zig op de been gehouden. Na het openen van het lyk, dat door ervarene Geneesheeren en Heelmeesters naauwkeurig onderzocht is, bevondt men nergens eenige ontsteeking, of eenige andere uitwerkingen der ziekte. Ik weet verder van de ziekte niets te zeggen, veel min uitteleggen, op wat wys dezelve zoodanig op de keel gewerkt hebbe, dat de lyder in zoo een korten tyd daar door zy weggerukt.

VYF.

VYFDE GEVAL.

Ik keere weder tot de Negers, wier behandeling de kundigheid der Geneesheeren in de Amerikaansche Volkplantingen zeer wel gaande houdt. Op zeker tyd gebeurde het, dat een kleine, maar zeer stevige knaap, van omtrent 36 jaar, op een klein wagentje, waar mede zy hout voeren, zittende, voor het Gasthuis aan veele aanschouwers een droevig schou spel vertoonde. Want by geval ontmoette hy een anderen Neger, die zyn beste vrind niet was, en hem met de zwiep willende slaan, viel hy, door de sterke pooging, van den wagen, en schoon de hoogte naauwelyks drie voeten was, werdt hy voor doodt opgenomen, en in het Gasthuis gebracht; op bevel van een Geneesheer werdt hem terstond eenader geoopend, *clysteeren* gezet, en alles ingegooten, dat de levensgeesten ten sterksten konde opwekken; doch alles vruchteloos: hy was dood. Het lyk geoopend zynde, vondt men geen beschadiging in de hersenpan, noch blyken van opengeborste vaaten: alles was binnen de hersenpan op zyn plaats, en onbeschadigd: de terugleidende en andere groote vaaten waaren alleen met meer bloed opgevuld. Voor het overige, was in het lichaam geen andere blyk van kwetzing, of eenige verandering. Toen men alles onderzocht, om de oorzaak der schielyke dood te ontdekken, waaren 'er sommigen der omstanders, die getuigden, dat de Neger dronken was geweest: het is derhalven geloofbaar, dat de uitzetting van het bloed, en de spanning der zenuwen, die door geestryke dranken te weeg gebracht worden, door de gemoedsbeweeging, by het zien van zynen vyand, zodanig vermeerdert zyn, dat de herzenen de schudding, door

een zoo geringen val veroorzaakt, niet hebben kunnen weerstaan, zonder te bezwyken.

Z E S D E G E V A L.

Een Raadsheer, zynde een grootmoedig Heer en van een groote lichaams-gestalte, was in zyn jeugd veel het jaagen en wyn drinken toegedaan, doch by de veertig jaar oud zynde, bracht zyn post een stilzittend leeven, zonder lichaams-oefeningen, mede, terwyl hy intusschen, by gelegenheid, het Bacchus nat niet vergat; deze begon in zyn vyf en vyftigste jaar, op gezette tyden, door het voet-euvel geplaagd te worden, na welke aanvallen, hy zyne voorige krachten scheen herwonnen te hebben. Niet tegenstaande nu deze waarschouwingen der natuur, en raadgevingen zyner vrinden, ging hy zyn ouden gang, waarop hy eenige daagen achter een, het wyndrinken den ruimen teugel geviert hebbende, daar hy buiten dat volfsappig en galachtig bloedryk was, zich des avonds en 's nachts onvoorzichtig aan de koude lucht bloot stelde. Kort daar na kreeg hy een bloedspuizing. Ik werd tot zyne hulp geroepen, en ik liet hem, om de menigte en roering der vochten te maatigen, uit den arm byna acht oncen bloed aftrekken, en eenige giften van het *pulv. antisp. ruber* met eenige greinen kamfer, gebruiken. De hoest was wel niet hevig, doch de longen daar door bewogen zynde, veroorzaakte tuschen beiden een ruime ontlasting van schuimig bloed; de lyder bespeurde geen last hier van, en schoon de koorts gering was, ging hy echter voort veel bloed uit te spuigen. Het scheen derhalven raadzaam, pyn- en beweeging-stillende, ja zachte

faamentrekende middelen in het werk te stellen; gelyk ook een drankje uit het *liq. anod. min. Hofm.* met siroop van limoenen en heulbollen te zaamengesteld, hem veel baate toebracht. Het bloedspuiten hieldt op, en hy liep bynadien geheelen nacht, waar op hy zich verkwikt voelende, en op zyne krachten steunende, zyne gewone bezigheden, hervatte: doch zyn stoelgang was gering, en ik weigerde op zyn verzoek hem een *laxeer* middel te geeven; en na lang aanhouden, bracht ik hem zoo ver, dat hy weder het huis hieldt. Gedurende drie dagen had hy geen afgang, en genoodzaakt zynde, liet ik hem een gemeen *clysteer*, uit water en olie, met een weinig zout, zetten, doch zonder verlichting: den vierden dag gaf ik een ge-noegzame gift der *pill. balsam.* met x grein *extr. Rhei* vermengt; hier op volgden drie stoelgangen, en de lyder was dien ganschen dag vry wel. Hy nu betrouwde weder te sterk op het goed voorkomen van zynen welstand, en vervoegeerde zich dienzelfden avond by zyne likkebroers; doch des nachts, door eene koude lucht, beschonken naar huis gaande, ging hy met eenige onrustigheid na bed. Ten drie uuren des nachts merkte hy, dat het bloedspuiten weder begon, doch om de duisterheids wille, geliefde hy om geen hulp te roepen: dit nu hieldt drie uuren aan, maar tegen den dageraad, wierdt hy door het ontlosten van een groote menigte schuimend bloed verschrikt, en ontbood my op het ogenblik. Hy werdt terstondader gelaten, en ik herhaalde het voorgemelde drankje: Nadien hier door het bloedbraken niet weerhouden konde worden, werdt 'er met een tweede Geneesheer geraadpleegd, wien het goed dacht (en niet zonder grond) een sterk rustverwekkend en tegelyk verzachtend af-

kookzel, om de al te sterke beweeging van het bloed in te toomen, voor te schryven; waarop het bloed wel gestuit werdt, doch des lyders krachten waaren zoo verzwakt, dat hy zich in het bed niet konde oprichten. Om de krachten des lichaams genoegzaam te doen herwinnen, werdt een gepaste spysregel voorgegeschreven, terwyl de lyder ook een goeden eetlust had, doch het kon niets baaten; de pols bleef zeer klein en naauwlyks te bespeuren, en de pis bleek en raauw. Vermits de zieke geen hinder bemerkte, liet men hem hartsterkende middelen gebruiken, om beiden geest en lichaam op te beuren, gelyk het *Elix. viscer. Balsamus vite Hofm.* en ouden Rhynschen wyn: doch vruchteloos; zoo wel als het gebruik van de *cortex peruv.* en *Cascarilla:* ja alle uitgekipste middelen, offchoon eenige weeken lang gebruikt, deden geene uitwerking. Den eenen tyd moest men door *clysteeren* open lyf maaken, doch bywylen was de afgang gemakkelyk. De ledematen waaren aan beide zyden zoo koud, dat noch door vryvingen, noch andere middelen, de levenskracht hersteld konde worden; en een slepende koorts, des avonds verheffende, en ongeduurige nachten, verminderden des lyders krachten, schoon hy by dag op de been was: Dit nu bleef veertien dagen in den zelfden staat, zonder merkeleyke verandering. Waar na het water minder raauw en hooger van koleur begon te worden, de eetlust wakkerde op, de warmte in de uiterste deelen vermeerderde, de doorwaafeming was gemakkelyker, de mist-stoffen natuurlyker, en de lyder was wel te moede, nadien dit alles veel goeds voorspelde. Weshalven deze Heer de geneesmiddelen noch *Artzen* niet meer noodig oordeelende, zich met zyne vrienden door een maaltd verheugde,

de, terwyl zy hem met zyne herstelling geluk wenschten; doch schielyk dooreene draaijing bevangen wordende, braakte hy al het genuttigde weder uit. Toen ik 'er by kwam vond ik hem zeer verzwakt, met een kleine koorts, te bed. Goede raad was hier duur: Waarom ik hem over 's hands het *liq. anod. min. Hofm.* en de levens balsem liet geven. Intuschen kwam een tweede Geneesheer, om mede te raadpleegen; dewelke door zyne meening, dat *antispasmodica*, *nervina* en *cardiaca* den zieken van nut zouden zyn, voor eerst te weeg bracht, dat de lyder door dromen elendig onrust werdt, waar op een koorts en benauwde ademhaling volgde, die in den ochtenstond minder, doch verder den lyder zeer hevig aandeed: intuschen was de pols zeer zwak. 'Er werdt een derde Arts bygeroepen: deze noemde het een *peripneumonia* of borstziekte. Op zyn raad gaf men dan ook een afkookzel van Salie, en andere middelen om de verstopping der borst los te maaken; noch het een, noch het ander was van nut: De lyder overleedt den acht en twintigsten dag, te rekenen van het begin der ziekte, doch 24 uuren na den laatsten aanval. Tot myn leedwezen wierden wy wederhouden het lyk te openen! weshalven ik geen gisfingen hier by wil voegen, vermits my van de oorzaak der ziekte, iets zekers op te maaken, onmogelyk is.

NATUURKUNDIGE WAARNEEMING
 OVER DEN
 SIDDER-VIS.

De beroering, welke men door het aanraaken van de *Torpedo* bespeurd, is zeker wonderbaar; en vermits dezelve niet ongelyk is, aan de schokkingen, die door de *Electriciteit* veroorzaakt worden, hebben veelen dezen vis, by de *lagena Leidensis* vergeleken, en al deszelfs kracht aan die oorzaak toegedacht. Ik houde my zelven onbepaald, om dit gevoelen aan te nemen, of te verwerpen; misschien zullen 'er sommigen denken, dat het zelve uit de volgende waarneeming bevestigd wordt; ten minsten de zulken, die van gedachten zyn, dat de kracht vanden zeilsteen, en de uitwerkingender *Electriciteit*, van de zelfde oorzaak afhangen.

In de maand July van het jaar 1764, begon ik met aandacht eenige waarneemingen, omtrent zoo eenen vis, die 6 duimen lang, en eenen dik was, te maken, zynde dezelve in een pot, die ruim genoeg was, om daar in te zwemmen. Zyne kracht van schokking was zoo groot, dat allen, die hem aanraakten, een aanmerkelyke dofheid, en voor een tyd berooving van gevoelen beweging, bespeurden. Ik beproefde het zelfs, en voelde gedurende twee uuren, een onaangenaame aandoening, voor-al in de gelederen der vingeren en arm, waar mede ik hem aangeraakt had, zonder ergens anders eenig

let-

letzel te bespeuren. Ik had by geval twee zeilsteenen by de hand, zynde de eenen natuurlyk, doch de anderen nagemaakt; een gewicht, van vier oncen dat aan den eenen hing, maakte ik los, en naderde den vis, die op een tafel gelegd was, met den zeilsteen langzamerhand: zonder dat ik hem aanraakte, begon hy zich geweldig te beweegen; en hoe nader ik met den *magneet* by hem kwam, hoe meer hy trachtte te vluchten. Deze proef naauwkeurig willende nemen, hield ik den zeilsteen op de oppervlakte van het water, waar in de *Torpedo* zwom; na verloop van een half uur begon de vis zich op allerlei wyzen te beweegen, en allengskens den zeilsteen naderende, kleefde hy 'er ten laatsten als yzer aan vast. Nadien my onbewust was, of dit ooit te vooren door een ander was waargenoomen, ontbood ik ylings eenige myner vrienden, onder welken een zeker Geneesheer, en ervaren natuurkundige, de vermaarde Stockius was, zoon van eenen voormalis beroemden Hoogleeraar in de Scheikunde, op de hooge school te Jena: hy dan, stond niet minder, dan de anderen over dit byzonder verschynsel, verwonderd. Om de proefneeming te vervolgen, maakten wy, met een houtje (want niemand dorst hem ongewapend aanraaken), den vis van den zeilsteen los. Hy scheen met tegenzin denzelven te verlaaten, en was in het eerst flaauw, doch verder daar van verwydert zynde, kreeg hy zyn vorige levendigheid weer. Onder de aanschouwers, raakte 'er hem een met de bloote hand aan, zonder een onaangenaame aandoening te voelen. Kort daar na lieten wy hem weer naar den *magneet* toekomen, ja het scheen of hy 'er na toe getrokken werdt: na een half uur daar aan vast gezeten te hebben, liet hy van zelfs los, en was zwakker en flaauwer dan

na gewoonte, offchoon hy zich bleef beweegen: men kon hem nu vry behandelen, en schoon de zeilsteen boven het water werdt gehouden, verhinderde zulks den vis niet om te eeten. De zeilsteen uit het water genoomen zynde, gaf stof tot nieuwe verwondering en raadpleeging, vermits hy met allerfynste yzerdeeltjes bezet was. Ik zette toen de vis in een pot vol water, waar in ik zand, kleine visjes, wormen en brood gedaan had; hy werdt weer frisfer, maar kon echter vry behandeld worden. Na weinige daagen vondt ik den vis geheel verflauwd, en toen ik acht dagen daarna noch het zelfde vernam, roerde ik wat vylzel van yzer in het water: hier door scheen hy zyn natuurlyke levendigheid te herwinnen; ja weinige dagen daar op, deedt hy myne vingeren vry gevoelig aan, doch zoo niet, dat de schok tot aan de elleboog doorging: Toen ik den zeilsteen 'er weder overhield, kleefde hy 'er gelyk te vooren aan; maar niet lang, en zyn schokkings-kracht was van weinig belang: sedert dien tyd, hebbe ik geen gelegenheid voorby laten gaan, om de verwonderlyke zeilstoons kracht van dezen viste onderzoeken. Ik zag dan, dat de grootheid der vis veel daar toe doet, en dat de kracht van den zeilsteen, daar aan evenredig moet zyn: want toen ik een *Torpedo* van anderhalf voet, doch die smal was, met den voornoemden steen, trachte aan te lokken, wilde zulks niet, dan na 24. uuren, gelukken; wan-neer hy daar aan vast kleefde. Hoe kleiner de vis-sen zyn, hoe gemakkelyker en sterker zy door het bybrengen van den zeilsteen in beweeging gebracht, en als overwonnen, daar na toe getrokken worden. Doch de grootste *Torpedo*, dien ik in het jaar 1767. machting geworden was, zynde een voet dik, en vier voeten lang, had geen de minste aandoening

van mynen zeilsteen. Het zou der moeite niet onwaardig zyn, dat iemand zwaardere zeilstenen, tot deze waarneming beproefde: daar het my thans genoeg is, den liefhebberen der natuur, deze myne waarneming, zoo als ik ze gemaakt heb, voorgedraagen te hebben; zeer gaarne de bevestiging van het verschynzel, en het onderzoek der oorzaak, aan hun overlaatende, en gewillig aanbeveelende.

PATX

Q

